

СТЕНОГРАФСКИ ДНЕВНИЦИ

НА

XXII-ТО ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

II РЕДОВНА СЕСИЯ

Брой 10

София, сръда, 28 ноемврий

1928 г.

13. заседание

Вторникъ, 27 ноемврий 1928 година

(Открито отъ подпредседателя В. Димчевъ, въ 16 ч. 55 м.)

Председателстваващ В. Димчевъ: (Звъни) Обявявамъ заседанието за открито. Присъствуватъ нужното число народни представители, за да е заседанието законно.

(Отъ заседанието отсъствуватъ следнитъ народни представители: Еминъ Агушевъ, Хафузъ Саджкъ Алиевъ, Иванъ Ангеловъ, Драгомиръ Апостоловъ, Никола Аретовъ, Христо Баевъ, Христо Баралиевъ, Милко Бечевъ, д-ръ Иванъ Бешковъ, Иванъ Бомбевъ, Борисъ Наконъ Бошковъ, Стефанъ Бояджиевъ, Димитъръ Бъровъ, Григоръ Василевъ, Ради Василевъ, Добри Витановъ, Никола Владовъ, Вълчо Даскаловъ Вълчовъ, Петъръ Гаговъ, Хюсеинъ х. Галибовъ, Павелъ Гергиевъ, Стойчо Георгиевъ, Страшимиръ Георгиевъ, Мехмедали Герай, Георги Губидълниковъ, Георги Данковъ, Владимиръ Димитровъ, Добри Димитровъ, д-ръ Никола Думановъ, д-ръ Цвѣтанъ Дяковъ, Борисъ Евтимовъ, Трифонъ Ерменковъ, д-ръ Димо Желъзовъ, Димитъръ Ивановъ II, Савчо Ивановъ, Василъ Игнатовъ, Георги Илиевъ, Христо Илиевъ, Георги Казанаклиевъ, Иванъ Казанджиевъ, Панайотъ Тинчевъ Калчевъ, Трифонъ Капитановъ, Иванъ Каранджуловъ, Димитъръ Каранешевъ, Никола Кемилевъ, Славейко Клисурски, Колю Кожаклиевъ, Боню Колевъ, Гето Кръстевъ, Иванъ Куртевъ, Янко Куцаровъ, Кънчо Кънчевъ, Димо Къорчевъ, Коста Лулчевъ, Добри Даневъ Манасиевъ, Димитъръ Мангъровъ, Христо Мариновъ, Тончо Мечкарски, Петъръ Миновъ, Василъ Митевъ, Запрянъ Миховъ, Димитъръ Мишайковъ, Миланъ Момчиловъ, Кара Али Мустафовъ, Никола Мушановъ, Емануилъ Начевъ, Георги Нешковъ, д-ръ Борисъ Николовъ, Иванъ х. Николовъ, Петъръ Панайотовъ, Малинъ Паневъ, Стефанъ Пѣйчевъ, Вичо Петевъ, х. Георги х. Петковъ, Аврамъ Стояновъ Петровъ, Александъръ Пиронковъ, Георги Пъчевъ, Христо Рашковъ, Николай Савовъ, Мехмедъ Алиевъ Салиевъ, Пандо Сидовъ, Георги Симеоновъ, Кирилъ Славовъ, Никола Стамболиевъ, Таско Стоилковъ, Христо Стояновъ, Никола Костовъ Тахтаджи, Андрей Тодоровъ, Желю Тончевъ, Ангелъ Узуновъ, д-ръ Йосифъ Фаденхехтъ, Александъръ Хитриловъ, Борисъ Христовъ, Иванъ Христовъ, Владимиръ Христуловъ, Кръстю п. Цвѣтковъ, Цвѣтко Цвѣтковъ, Петъръ Цуцумановъ, д-ръ Никола Чирпанлиевъ, Маринъ Шиваровъ, Георги Юртовъ, Петъръ Якимовъ, Теню Янгозовъ, Димитъръ Яневъ и Иванъ п. Янчевъ)

Съобщавамъ на Събранието, че председателството е разрешило отпускъ на следнитъ народни предсатвители:

На г. Христо Илиевъ — 3 дни;
На г. Никола Търкалановъ — 2 дни;
На г. Величко Кознички — 1 день;
На г. Малинъ Паневъ — 4 дни;
На г. д-ръ Никола Думановъ — 4 дни;
На г. Страшимиръ Георгиевъ — 1 день;
На г. Илия Бояджийски — 4 дни;
На г. Петъръ Миновъ — 2 дни;
На г. Хюсеинъ х. Галибовъ — 3 дни;
На г. Вълчо Даскаловъ Вълчовъ — 4 дни;

На г. Димитъръ Каранешевъ — 3 дни;
На г. Трифонъ Капитановъ — 2 дни;
На г. Георги Данковъ — 2 дни;
На г. Георги Казанаклиевъ — 3 дни;
На г. д-ръ Борисъ Николовъ — 1 день;
На г. Добри Даневъ Манасиевъ — 2 дни и
На г. Георги Нешковъ — 3 дни.

Пристъпваме къмъ дневния редъ — първа точка — **про-
дължение разискванията по отсвога на тронното слово.**

Има думата народниятъ представител г. Никола Пъдаревъ.

Н. Пъдаревъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Вземамъ думата, знаейки много добре голѣмото значение, което иматъ дебатитъ по тронното слово, по неговия отговоръ. Тронното слово посочва насокитъ на управлението — отговорътъ на народното представителство трѣбва да укаже разбиранията на Народното събрание по въпроситъ, които сж засегнати въ тронното слово или които то намира, че би трѣбвало да бждатъ засегнати.

Слушайки всичкитъ дебати, които се развиха, г. г. народни представители, разбирамъ отъ какво по-голѣмо значение биха били за работата на Народното събрание дебатитъ по тронното слово и отговорътъ, ако не бѣха тъй продължителни, почти непрекъснати, заседанията на Народното събрание. Въ дебатитъ се повдигнаха въпроси, които се разглеждаха въ Камарата по други поводи неотдавна — преди шестъ месеци — когато станаха голѣмитъ дебати по заема. И за мене се явява въпросътъ — поставямъ го и на правителството, и на самото Народно събрание — не е ли време, не би ли било добре да се съберемъ съ постановленията на конституцията. Споредъ конституцията заседанията на Народното събрание траятъ четири месеци, съ единъ промеждутъкъ отъ единъ месецъ. Само като изключение, въ извънредно важни случаи, Народното събрание може да бжде свикано на заседание за нуждитъ на държавното управление вънъ отъ тия четири месеци. Така, азъ сѣтамъ, че и престижътъ на Народното събрание би билъ по-издигнатъ, и работата на народното представителство би била по-улеснена. Не току така намѣрки, безъ сериозно обсъждане е поставенъ този срокъ въ конституцията. Въ една държава, особено като нашата, която има да разрешава толкозь задачи, нужна е свобода на управника, нужна му е възможность да действува. Когато се спазва тоя срокъ, тогава и Народното събрание ще бжде по-внимателно къмъ своята работа, то ще знае, че въ единъ краткъ опредѣленъ срокъ има да разреши голѣми задачи; тогава престижътъ на Народното събрание и на народния представител, безспорно, би се издигналъ.

П. Палиевъ (д. сг): Демокрацията се бори за постояненъ контролъ върху управлението, а Вие тъкмо противното проповѣдвате

Н. Пждаревъ (д. сг): Г. г. народни представители! Контролът върху управлението е нужен, но той не може да бъде безграничен и безпредѣлен, за да спъва самото управление. Когато въ конституцията учредителът е поставил срокъ, той е вложилъ разумъ въ това. Право е, че демокрацията желае да контролира управлението, но право е още, че демокрацията има нужда отъ едно спокойно и силно управление. А, г. г. народни представители, ние трѣбва да пазимъ авторитета на Парламента, защото моето дълбоко убеждение е, че, издигнатъ авторитетътъ на Парламента и поставенъ Парламентътъ въ положение да се занимава сериозно съ всички поставени му на разглеждане въпроси, много отъ въпроситѣ, които вънъ се повдигатъ, нѣма вече да се повдигатъ. И не само ние сме длъжни да пазимъ престижа на Парламента — това е общъ дългъ на всички онѣзи, които искатъ нашата държава да върви въ единъ правилень пътъ на обществено и политическо развитие. И, ако ми бъде позволено, азъ ще отправя единъ апелъ къмъ истинскитѣ или признатитѣ представители на нашето обществено мнение — къмъ пресата, къмъ журналиститѣ: нека престанатъ да се занимаватъ въ своитѣ хуморески съ Парламента и съ депутатитѣ! Нека търсятъ други теми да задоволяватъ своитѣ читатели! Тѣ трѣбва да разбератъ голѣмото, огромното значение, което има въ нашата страна пресата, която въздействува върху незакрепенитѣ, още съ недостатъчно политическо съзнание съвѣсти. Нека бждатъ увѣрени, че по такъвъ начинъ тѣ по-добре ще служатъ на своята страна и на своя народъ. Нека не ставатъ, може би добросъвѣстно, може би несъзнателно, съучастници на ония, които желаятъ да видятъ Парламента разрушенъ, за да поставятъ друго нѣщо на негово мѣсто, на мѣстото на парламентарното управление.

Ако, г. г. народни представители, този въпросъ не се разглежда само отъ гледище на голѣмитѣ интереси на държавата и на парламентарното управление, а би се намѣсиль и престижътъ на народния представителъ, има начини, по които престижътъ на народния представителъ да бъде запазенъ.

Г. г. народни представители! Когато излизамъ на тая трибуна, азъ трѣбва да подчертая, че не излизамъ за да защитавамъ това или онова положение, поставено въ тронното слово, да говоря като че ли отъ името на тия, които управляватъ. Тѣ иматъ достатъчно умение, за да защитятъ своитѣ позиции и своето управление. Моята задача — задача на народния представителъ — е да изкажа моитѣ разбирания, като смѣтамъ, че изразявамъ разбиранията на избирателитѣ на българския народъ, на този народъ, който презъ насъ заседава въ тая Камара. Азъ смѣтамъ, следователно, че всичко онова, което се говори отъ тая трибуна, отъ народния представителъ, дотолкова го ангажира, доколкото той говори като народенъ представителъ. Всичко онова, което е управление, то засѣга управнитѣ и тѣ ще направятъ своята защита. И азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че ние, които носимъ всичката отговорностъ предъ българския народъ за управлението, не би трѣбвало да чакаме непременно оппозицията да засегне всички онѣзи въпроси, които по наше разбиране би трѣбвало да бждатъ засегнати днесъ. Една оппозиция, която служи добросъвѣстно на своя дългъ, ще бжде будна и ще засегне всички въпроси, които интересуватъ управлението. Но една оппозиция, която би желала по-скоро да види сгромолясано управлението, която би преследвала свои партийни съображения, може по много въпроси отъ управлението да мълчи, и не само по въпроси, които излагатъ, но и които разлагатъ управлението, съ надежда, че то много скоро долу въ народа ще се провали.

Ето защо, нашиятъ дългъ, на народнитѣ представители отъ болшинството, на народнитѣ представители, които поддържаме управлението, е да бждемъ бдителни, и не само бдителни, но и внимателни, да си отваряме на четири очитѣ, за да виждаме и онова, което оппозицията не желае да каже, че вижда. Така разбирамъ азъ задачата на народния представителъ отъ парламентарното болшинство. Г. г. народни представители! За да изпълнимъ тази си задача, нашето положение е много благоприятно. Демократическиятъ сговоръ успѣ да създаде една парламентарна практика, при която народниятъ представителъ, когато критикува дѣлата на единъ министъръ, не се счита, че засѣга личността на самия министъръ. Министритѣ знаятъ, че това се върши добросъвѣстно, съ желание да се послужи на общото дѣло на държавата и на народа; прави се съ желание да може управлението наистина да стане такова, каквото то може въ даденъ моментъ да бжде; министритѣ

знаятъ, че народниятъ представителъ поставя своя дългъ, дълга си къмъ народъ и държава, по-високо отъ своитѣ лични или партийни съображения. И когато това е схващането въ самитѣ управници, не е ли свободенъ народниятъ представителъ да каже онова, което смѣта, че трѣбва да бжде казано по положението на държавата? Асж и тогава би имала значение неговата дума. Какво значение ще има речта на единъ народенъ представителъ отъ болшинството, ако той се яви да защитава дѣлата на управлението? Много зле, много неумѣло ще ги защити, защото нѣма да разполага съ всички срѣдства за защита.

Г. г. народни представители! Казвалъ съмъ го и го повтарямъ: изпълняването дълга отъ народнитѣ представители отъ болшинството, това сж грапавинитѣ, които сж поставени по гладката ледена плоскост, на която стѣпватъ нашитѣ управници, грапавини, които имъ служатъ да стѣпватъ сигурно и здраво, за да не паднатъ и си счупятъ главитѣ. Защото, г. г. народни представители, азъ смѣтамъ, че тѣзи глави за насъ и за народа сж още много скѣпи, за да не ги оставяме да се счупятъ.

Позволете ми сега, г. г. народни представители, да мина къмъ самото тронно слово и проекта за отговоръ. Мене ми прави впечатление — може би, защото не съмъ добре запознатъ съ протокола — липсата въ проекто-отговора на тронното слово на учтивостъ, съ каквато Неговото Величество Царьтъ се обръща къмъ Народното събрание, като изразява приятностъ, че ни вижда събрани тукъ. Не можемъ ние тази учтивостъ да минемъ мълкомъ. Може би протоколътъ това да налага, но азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че ако на Негово Величество е приятно да ни вижда въ Народното събрание, на народнитѣ представители е тоже приятно да го виждатъ той лично да открива заседанията на Народното събрание и да показва лъчите къмъ българския народъ. Ръкоплѣсканията и урата, съ които той бѣше посрещнатъ, свидетелствуватъ, че и разбиранията на народното представителство сж такива, каквито сж разбиранията на българския народъ, който навсѣкѣде го посрѣща съ „ура“ и съ акламации.

Г. г. народни представители! Когато става дума за Негово Величество, азъ съмъ длъженъ веднага да ликвидирамъ отъ това мѣсто съ единъ въпросъ, който и г. Сакжзовъ засегна сега при отговора на тронното слово, а го засегна по-обстойно и при разглеждане на държавния бюджетъ презъ лѣтото. Г. Сакжзовъ и тогава, и сега, разбира се, отъ името на парламентарната група, която представлява, отъ името на една партия, която води, желаше да подчертае и като че-ли да се възприеме отъ българския народъ тезата, какво въ известни случаи, за известни действия царьтъ отговаря, носи отговорностъ. Азъ не желая да се спирамъ върху случаитѣ, които цитираше или които споменаваше г. Сакжзовъ — тѣ не сж отъ значение. За мене е важно, че г. Сакжзовъ желае въ нашата страна да се възприеме мнението, че царьтъ трѣбва да носи отговорностъ за известни свои дѣла. Г. г. народни представители! Отговорността предполага и санкция. Но тогава азъ се питамъ: защо е това изрично постановление на нашата конституция, която подчертава, че царьтъ не отговаря за никакви действия по управлението, че отговорностъ за управлението — каквито и да сж действията по управлението — носятъ всѣкогаши министритѣ, които съставляватъ кабинетъ — общо за общата политика, и специално, за известенъ ресоръ, респективниятъ министъръ?

Г. г. народни представители! Този принципъ, поставенъ отъ конституцията, особено сега въ тѣзи времена и при тѣзи условия, които ние преживяваме, е отъ особено голѣмо значение за нашата страна. И азъ не бихъ желалъ да се забравя голѣмото значение на този принципъ за stabilitetа на нашата държава, на нашия политически строй. Г. г. народни представители! Една отъ задачитѣ на Демократическия сговоръ бѣше и остава и сега — но задача, споредъ мене, постигната — стабилизирането на всички институти, представени въ нашата конституция, и на първо време стабилизирането на института на царската властъ. Представете си, какво би било положението, ако при този манталитетъ, който сега господствува у насъ, ако при това раздробление партийно, между всичкитѣ други въпроси, които ние поставяме на разглеждане, на разрешение, се поставѣше и въпросътъ за смѣняването на представителя на нашата държава. Безспорно, къмъ многото голѣми спѣпки за правилното развитие на нашата държава, ние щѣхме да поставимъ още една. И ето защо азъ смѣтамъ, че би трѣбвало ясно и категорично да се подчертае, че Народното събрание не може да счете и не счита, че царьтъ носи отговорностъ за каквито и да било дѣла. Това, г. г. на-

родни представители, е въ разбирането и на самия народ. Днес вече спорът за нашата държавна организация не може да се повдига; формата на нашата държава — конституционна монархия — е възприета от всички български граждани. Може би, г. г. народни представители, да има още в някои глави идея за друга форма на държавно устройство, но макар и добросъвестно да се поддържа тая идея, не вярвам, г. г. народни представители, че тя е идея чисто българска.

Г. г. народни представители! Тъй както е редактиран отговорът на тронното слово, въпросът за развитата се преди два месеца министерска криза не се засяга. И азъ не зная, защо този въпрос се повдига въ тронното слово. Желанието е било да се подчертае единодушното по голъмитъ въпроси, което съществува въ нацията. Но въпросът за министерската криза въ отговора не се засяга, и азъ смѣтамъ, че нѣмаше защо той да се дебатира. Но веднъжъ повдигнатъ, г. г. народни представители, азъ смѣтамъ, че отъ никой народенъ представител, който се явява на тази трибуна да говори по отговора на тронно слово, въпросътъ не може да бѣде минатъ мълкомъ. И азъ трѣбва веднага да кажа: това обяснение, което се даде тогава, когато се ликвидира кризата — а тя се ликвидира, когато се яви кабинетътъ съ своята декларация предъ Парламента и получи болшинство по всички въпроси, които слагаше на разрешение — не може да мине за истинско обяснение на министерската криза. Защото, г. г. народни представители, права е забележката, че ако бѣше въпросъ за попълване на кабинета съ министъръ на желѣзницитъ, това можеше да стане безъ каквато и да е криза. Ако бѣше въпросъ за вземане мнението на представителитъ на политическитъ течения по голъмитъ въпроси, мжчно ще се приеме, че моментътъ е билъ добре избранъ. Г. министъръ-председателъ, който съ такъвъ трепетъ следѣше всичкитъ перипетии по задачата, която имаше да изпълнява делегатътъ на правителството въ Женева, нима въ такъвъ единъ моментъ ще рече да постави България въ едно толкова неизгодно положение, да се намира тя въ министерска криза? Очевидно, други съображения е имало. Не може и да ги нѣма. Но декларацията, която направи г. министъръ-председателъ отъ името на всички министри, отъ името на кабинета, посочва, че се поема напълно отговорността за онова, което е станало.

Разбира се, г. г. народни представители, не на менъ предлежи да се спирамъ на истинскитъ мотиви, които сѫ предизвикали кризата. Но азъ трѣбва да подчертая, че ако при разрешаването на кризата се яви нужда да се намѣсѣтъ голъмъ брой народни представители, това не е станало, както безосновно се прѣскаше по преса и публика, за да се защити положението на тази или онази личност. Дълбоки принципиални въпроси бѣха поставени на разрешение тогава, когато се разрешаваше кризата.

Г. Марковъ (з. в): Кажете ги кои сѫ.

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Да се зачете волята на Парламента, да се запази държавната независимост, да се държи армията далечъ отъ политическитъ борби сѫ въпроси, които тогава занимаваха всички народни представители и държеха тѣхното внимание будно при разрешаването на кризата.

Г. Марковъ (з. в): Останалата частъ на Сговора, значи, не поддържаше сѣщотъ?

С. Омарчевски (з): Само 70-тъ, значи, поддържаша тази теза, другитъ не я поддържаша?

Д. Гичевъ (з. в): Само 70 души ли сѫ въ Парламента?

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Азъ съмъ достатъчно ясенъ, за да нѣма нужда да отговарямъ на апострофи и пререкания.

Г. Марковъ (з. в): За изяснение, г. Пѣдаревъ.

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Като народенъ представител азъ за себе си лично заявявамъ отъ тази трибуна: желая да виждамъ всѣкога нашата армия добре подготвена технически, здраво организирана, добре дисциплинирана, за да може да отговаря на голъмата задача, която ѝ се поставя — да бѣде стражъ на нашата държава, да я пазятъ отъ вътрешни смутове и отъ външни опасности. Но армията не може и не бива да навлиза въ разрешението на политически въпроси.

Т. Г. Влайковъ (д. сг): Кой е искалъ това?

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Мога — и смѣтамъ, че таво е самата истина, — да подчертая, че въ държавата има вече достатъчно назрѣли, компетентни институти, които да разрешаватъ всички политически въпроси съ огледъ на голъмитъ народни и държавни интереси, за да не става нужда отъ нѣкаква друга намѣса при разрешаването на тѣзи въпроси.

Д. Гичевъ (з. в): Имаше ли нѣкои, които искаха да се намѣсѣтъ? Защо Вие обвинявате, че нѣкой се е мѣсѣлъ?

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Г. г. народни представители! Поводъ се взе отъ кризата и отъ разрешаването ѝ, за да се говори и вънъ въ обществото, а и тукъ единъ народенъ представител го подчерта, че при разрешението ѝ се билъ проявилъ личенъ режимъ отъ Царя. Азъ не мога да допусна, че всички онѣзи, които повдигатъ този въпросъ, не разбиратъ голъмото значение, което има той, когато се повдига, и всички ония последици, които може да има за нашия правилень политически животъ. Личенъ режимъ! Та нима съставянето на новия кабинетъ не стана въ съгласие съ разбиранията, съ желанията и съ подкрепата на народното представителство, на неговото болшинство? Нима народното представителство даде подкрепа на единъ кабинетъ, съставенъ отъ министри, които нѣмаха неговото довѣрие? Нима въ кабинета влизатъ личности, които не изразяватъ разбиранията и идеитъ на всичкитъ народни представители, които даватъ подкрепата на този кабинетъ? Личенъ режимъ азъ това разбирамъ: състави се кабинетъ или се поставятъ въ този кабинетъ членове, които не сѫ съ разбиранията на болшинството отъ Народното събрание; имз единъ конфликтъ между разбиранията на Парламента и разбиранията на Царя, въ който конфликтъ Царьтъ се налага съ своитъ желания, съ своята воля. Имаше ли въ случая това, г. г. народни представители? Та нали кабинетътъ, тъй както се яви, получи одобрението на болшинството на Народното събрание? Нали оттогава по редъ въпроси всички министри поотдѣлно получаватъ довѣрието на Народното събрание? Та не сѫ ли това министри, които се ползватъ съ довѣрието на болшинството на Народното събрание? Какво друго искаме ние, за да не бѣде кабинетъ на личенъ режимъ, а кабинетъ на изражение на волята на Народното събрание, каквито трѣбва да бѣдатъ всички кабинети въ едно парламентарно управление? „А, казва се, но този Парламентъ не изразява истинската народна воля, и, следователно, трѣбваше да се състави не кабинетъ, който да бѣде подкрепенъ отъ болшинството на Камарата, но единъ кабинетъ, който би получилъ подкрепа отъ болшинството на народа“.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Кой го поддържаше това, г. Пѣдаревъ?

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Г. Никола Андреевъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Въпросътъ за личния режимъ излѣзе отъ болшинството.

С. Омарчевски (з): Ако е въпросъ за личния режимъ, най-напредъ г. Влайковъ и г. Маджаровъ повдигнаха този въпросъ. Къмъ тѣхъ се обърнете, когато говорите за проявление на личенъ режимъ при разрешението на кризата.

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Смѣтамъ, г. г. народни представители, че не може така лесно въ Парламента да се повдига въпросъ за разтуряне на Парламента. Парламентътъ наистина може да бѣде разтуренъ, но той може да бѣде разтуренъ само тогава, когато не може да даде кабинетъ, или когато е въ конфликтъ съ кабинета по въпроси отъ голъмъ държавенъ интересъ и разбиранията на правителство и на царъ сѫ, че Парламентътъ не е въ съгласие съ волята на народа. Но когато единъ Парламентъ може да даде кабинетъ, когато Царьтъ се съобрази съ това, да се състави кабинетъ, който да получи подкрепата на Парламента, г. г. народни представители, въпросъ за разтуряне на Камарата не би трѣбвало да се повдига. Една необходимостъ може само да позволи този почти революционенъ актъ на Царя при едно парламентарно управление — необходимостта да се даде едно управление, което да отговаря на насѣщнитъ, на голъмитъ нужди на държавата и народа, и когато тая Камара, която е налице, не може да го даде. Въ всѣки другъ случай това би било потѣпкване на кон-

ституцията, и не въ единъ парламентъ би трѣбвало да се подканя Царя къмъ такива акции.

Азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че не бѣше умѣстно, при тѣзи дебати, да се засѣга въпросътъ за редовността на изборитѣ, особено пъкъ въпросътъ за изборитѣ за окръжни съвети, и да се прави голѣмъ шумъ тукъ, че се вършели насилия, че просто въ нашата страна не се давало възможност на голѣми групи избиратели да проявятъ своята воля и да вършатъ онова, което тѣ смѣтатъ за нужно, за защита на тѣхнитѣ политически и материални интереси.

Г. г. народни представители! Откъде идатъ тия оплаквания? Та не идатъ ли отъ онази страна, която носи голѣми отговорности за онова, което доскоро ставаше въ нашата страна? Не сѣ ли оплакванията отъ онази страна, която докара държавата ни до положението да се яви нуждата отъ единъ 9 юний? Какво исчатъ тѣ отъ държавното управление? Дали тѣ желаятъ да повърнатъ страната ни къмъ това, което бѣше преди 6 години? Не вѣрвамъ, г. г. народни представители, да могатъ тѣ това да сторятъ. Но, ако вървятъ по пътя, по който вървятъ, безъ опомняване, може би да искатъ да върнатъ страната 5 години назадъ, . . .

Д. Гичевъ (з. в): Оставете народътъ да си каже думата.

Н. Пждаревъ (д. сг): . . . тогава тежко не вамъ и намъ, г. г. народни представители! Какво представлявате вие, какво представляваме и ние тукъ въ сравнение съ интереситѣ на българския народъ, на българската държава? Тежко на нашата държава, ако пакъ се върнатъ тѣзи политически моменти!

Д. Гичевъ (з. в): Народътъ по-добре мисли за себе си, отколкото вие.

Н. Пждаревъ (д. сг): Нѣма насилия, но има едно усилие отъ страна на държавната власт да може да предпази българската държава отъ нови сътресения.

Д. Гичевъ (з. в): Да запази властта, да прѣчи на свободното проявление на народната воля.

Н. Пждаревъ (д. сг): Минаха времената — и азъ смѣтамъ, че трѣбва тѣ безвъзвратно да сж минали — когато държавната власт не обръщаше внимание на всички ония разрушения, които се правѣха въ душата на народа, под формата на различни агитации. Не трѣбва да дочакаме събития като тия, които преживѣхме, а трѣбва да ги предотвратяваме и да се предпазваме отъ тѣхъ. И смъртенъ грѣхъ би извършило едно управление, ако би оставило безъ внимание онова, което бихте почнали наново да вършите въ срѣдата на народа, онова, което се вършеше преди години. Не, г. г. народни представители — никакво ограничение нѣматъ българскитѣ граждани въ проявяването на своитѣ права. Но онѣзи, които искатъ да върнатъ наново онова положение въ страната, отъ което съ толкова жертви народътъ се отърва, тѣ, може би, тукъ таме да се считатъ притиснати, но това не сж насилия спрямо тѣхъ, а това сж усилия на една държавна власт, която защитава позициитѣ на държавата.

Д. Гичевъ (з. в): Властта на едно малцинство защитавате. Държавата е народътъ. Не сте вие, които управлявате. Толкова фарисейщина бива ли?

Н. Пждаревъ (д. сг): И когато вие отъ тази трибуна се явявате да подчертавате нѣкакви случки въ това или онова село, въ тази или онази община отъ две хиляди общини, въ които сж произведени избори, вие не намѣрихте нито една блага дума да кажете за това управление, което редица години прави усилия, . . .

А. Малиновъ (з. в): Въ всички общини е това.

Н. Пждаревъ (д. сг): . . . за да въдвори миръ и спокойствие въ нашата страна. Нима тая власт не направи нищо задоволително, нищо полезно, което да заслужава похвала, та отъ тая трибуна вие не намѣрихте възможност да кажете позе една блага дума за нейното дѣло?

Г. Чернооковъ (д. сг): (Къмъ Д. Гичевъ) Въ вашия плодливски конгресъ миналата година взехте решение да благодарите на градоначалника.

Д. Гичевъ (з. в): Мене ме арестуваха. Затова ли да благодаря?

Н. Пждаревъ (д. сг): Г. г. народни представители! Азъ съмъ длъженъ да подчертая, че съ право въ тронното слово се подчертава онази благотворителност, която прояви нашиятъ народъ по случай земетресението. Българскиятъ народъ и този пътъ се прояви такъвъ, какъвто е той по душа — добродушенъ и състрадателенъ. Това е изразъ на човѣколюбие, това е плодъ на една наболѣла душа, която разбира отъ страдания, и която всѣкога, когато се появяватъ такива, имъ се притича на помощъ. Българскиятъ народъ е много страдалъ, за да разбира какво нѣщо е страданието, и нищо странно въ това, че той тѣй бързо се притече на помощъ на своитѣ страдащи братя. Да обича, да състрадава на нуждающитѣ се, да мрази подтиснитѣ — това е психологията на нашия народъ. И ако щете, съ това се обясняватъ всички онѣзи негови качества, които той прояви презъ всичкитѣ войни, които се водиха отъ българския народъ.

Г. г. народни представители! Безспорно, и благотворителността на чужбина се прояви въ единъ размѣръ, какъто ние малко можехме да очакваме при онова настроение, което знаеамъ, че има въ чужбина къмъ нашия народъ и къмъ нашата държава. Тази благотворителност, така проявена, ни показва колко много ние бихме спечелили, ако чужбина, ако свѣтътъ знаеше всички онѣзи неволи, всички онѣзи страдания, на които е изложенъ българскиятъ народъ и българската държава. Защото, г. г. народни представители, нека не си правимъ илюзии, че визититѣ, посещенията, които ни се правятъ отъ чужденци, имъ даватъ възможност да се запознаятъ добре съ състоянието, съ положението на нашия народъ. То е тежко, такова, какъто тѣ никогашъ не биха могли да си го представятъ, да си го въобразятъ. Наистина, когато отидемъ въ нѣкое село, намъ ни прави впечатление, че на трапезата на нашия селянинъ има много нѣща, които биха задоволително апетита и на най-гладния, и на най-лакомия. Но, г. г. народни представители, това става само тогава, когато вие му отидете като неканенъ гостъ и когато той, въ желанието си да бжде гостоприменъ, прави всичко възможно, за да ви посрещне. Но отидете нечаядно въ една селска къща, въ най-добре поставената, и вие ще видите всичката мизерия на нашия селски животъ.

Д. Гичевъ (з. в): Това е право.

Н. Пждаревъ (д. сг): Вие ще видите, колко тежко преживѣва дори и по-състоятелниятъ нашъ селянинъ. Ние много лесно казваме: той разполага съ кокошки, съ яйца, съ прасета, но това, г. г. народни представители, не е храната на нашия селянинъ. Ако въ чужбина знаеха положението на нашия селянинъ, щѣха да смѣтатъ, че българскиятъ селянинъ, че всѣка българска селска къща е въ положение на подтисната отъ земетресение. Може би той има своя покривъ, но какъвъ е този покривъ? Това е покривъ, въ който единъ чужденецъ мжно би отишелъ да се подслони. Нашиятъ селянинъ наистина не стои гладенъ, тѣй както се смѣта обикновено, но ако не бѣше чистиятъ въздухъ, на който той постоянно седи, ако не бѣше физическата работа, която крепи неговия организъмъ, къщата, въ която той живѣе, храната, която употребява, отдавна биха изтозили неговия организъмъ. Той се крепи само отъ чистия въздухъ и отъ физическия трудъ.

Г. г. народни представители! Обстановката, въ която живѣе нашиятъ селянинъ, е и обстановката, въ която живѣе нашата държава. Та погледнете кои нужди на своитѣ граждани, на своя народъ тя е могла да удовлетвори — да ги удовлетвори тѣй, както се удовлетворяватъ въ една културна, въ една западна държава? Та, казвмъ, ако чужбина можеше да знае онова положение, въ което се намира българскиятъ народъ и българската държава, азъ съмъ убеденъ, че онази благотворителност, която се прояви по случай земетресението, онази човѣщина, която проявиха и официалнитѣ власти, и официалнитѣ представители на чуждитѣ държави спрямо България, биха се проявили и при много други случаи. Ето защо, азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, че дългъ на управлението е да държи постоянно чужбина въ уведомяване, да знае всичко онова, което става у насъ, онова положение, въ което държавата ни е поставена.

Г. г. народни представители! Азъ смѣтамъ, че най-голѣмъ дългъ на нашето Министерство на вътрешнитѣ работи е този — ако ние апелираме къмъ общественото мнѣ-

ние въ чужбина, ако ние разчитаме на поддръжката на свѣтовната съвѣсть — въ чужбина да знаят онова, което става у насъ. Наистина, нашитѣ дипломатически представители иматъ голѣмата задача да пледиратъ каузата на България предъ канцелариитѣ и предъ представителитѣ на чуждитѣ държави. Но и другата задача — да спечелимъ общественото мнѣние въ чужбина — е не по-малка и тя заслужава вниманието на нашето управление. Разбира се, ние нѣмаме тѣзи голѣми срѣдства, съ които други може би биха могли да си служатъ за тази задача, но все пакъ онѣзи малки срѣдства, които имаме, би трѣбвало разумно да се използватъ. Азъ смѣтамъ, че нашитѣ легации биха могли и би трѣбвало да бждатъ огнища, които да стоплюватъ всѣко българско сърдце въ чужбина и да го подтикатъ къмъ работа за родината, за държавата. Азъ смѣтамъ, че нашитѣ легации биха могли да бждатъ свѣтилници, които да освѣтляватъ обществената съвѣсть по всички въпроси, които интересуватъ нашия народъ и нашата държава. И азъ съмъ убеденъ, че Министерството на външнитѣ работи върши всичко възможно въ това направление. Азъ тогава ние можемъ да очакваме, наистина, нашето положение отъ день на день въ международния свѣтъ да се подобрява.

Г. г. народни представители! Прието е по въпроси, които засѣгатъ отношенията на нашата държава съ другитѣ държави, да не се приказва. Азъ и когато се мълчи, по-добре се служи и на народъ, и на държава. Но това може да бжде едно начало само за велики държави, не за нашата малка България. Азъ зная, известно ми е, онова прословутото изражение на Гамбета, спасителъ на Франция следъ Седанъ: „Мислете за нея“ — думата е за Елзасъ — „но не говорете за нея“. Така могатъ да поддържатъ държави и държавници, които зидъ това „мълчете, не говорете за нея“ смѣтатъ, че единъ день ще дойде време, когато тѣ, подготвени, съ сила ще могатъ да възстановятъ онова, което сж изгубили. Но, г. г. народни представители, България не е въ това положение. Българскиятъ народъ нито мисли, нито може да мисли, нито трѣбва да мисли за нѣкакъвъ реваншъ. И ако той разчита да подобри своето положение съ помощта на обществената, на свѣтовната съвѣсть, безспорно е, че ние по всички въпроси, които интересуватъ нашата страна, трѣбва да говоримъ високо, трѣбва да говоримъ смѣло, трѣбва да говоримъ постоянно. Да се разберемъ — не за териториални въпроси: никой нѣма да ни чуе, нито има защо да говоримъ за това, макаръ че досега, азъ вѣрвамъ, никой българинъ не е можалъ да разбере, кому бѣше нужно това откъсване на Цариградъ, това откъсване на Босилеградъ, това откъсване на Струмица. Защо бѣше то? Но то е станало.

Д. Гичевъ (з. в): То е резултатъ на една политика.

Х. Статевъ (о. л): И пакъ ли не трѣбва да се говори за това?

Н. Пѣдаревъ (д. сг): Г. г. народни представители! Ние не можемъ да разчитаме съ нашитѣ приказки да можемъ да вразумимъ онѣзи, които считаха, че при едно положение, въ което бѣше поставена България, можеха да направятъ съ нея всичко. Но има маса въпроси, за които ние можемъ да говоримъ и за които ние трѣбва да говоримъ. Защото, г. г. народни представители, никой въ тази страна нито може да поддържа, нито мисли, че ние чрезъ сила ще търсимъ разрешението на всички въпроси, които ни интересуватъ. Въ тази страна всички считатъ — това е разбирането на българския народъ, това, смѣтамъ, е разбирането и на народното представителство — че въковетъ запазватъ силнитѣ материално и духовно народи. Не за физическа сила ние ще трѣбва да мислимъ, но за нашата материална и духовна сила, за нашето материално засилване, за нашето духовно издигане. И въ това направление ние можемъ да искаме да бждемъ чути и да бждемъ разбрани.

Г. г. народни представители! Нашето положение можеше да бжде по-леко, защото ние имаме всичкитѣ обещания да бждемъ оставени да живѣемъ въ миръ и да се развиваме като една независима държава. Обещанията сж поети формално отъ всички държави, включително и отъ нашитѣ съседи. Разбира се, г. г. народни представители, всичко онова, което интересува България, той не може да го премълчава. Какъ ще действуватъ, какъ ще процедуратъ онѣзи, които чувствуватъ своитѣ права потъпкани, своитѣ човѣшки и граждански права застрашени, вънъ отъ границитѣ на България, това е тѣхно право тѣ сами да решаватъ, тѣ

сами да промишляватъ. Но, г. г. народни представители, тѣзи болки, които чувствуватъ всичкитѣ българи въ границитѣ на България — а тѣ сж нестѣнени, защото въ съзнанието на всѣки е, че България ще бжде люто наранена, ако нейнитѣ сънародници, останали вънъ отъ границитѣ, не получатъ онова положение, на което иматъ право като граждани на една свободна страна, въ която човѣшкитѣ права на гражданина сж зачетени — тѣзи болки, казвамъ, трѣбва да бждатъ изразени. Ако не бѣше това разбиране, при сключването на мира нѣмаше да се поставятъ и въпроситѣ за защита на малцинствата. Защитата на малцинствата не е толкова само заради самитѣ малцинства, колкото и заради насъ, заради спокойствието на българския народъ. И ако българскиятъ народъ вижда тѣзи негови чувства накартени, безспорно е, той ще трѣбва да бжде свободенъ да изкаже своитѣ болки, да изкаже, ако щете, и своитѣ молби, може би и протести. Но когато, г. г. народни представители, е въпросъ за българитѣ, които живеятъ въ границитѣ на тази страна, макаръ и прокудени отъ други краища, тѣ трѣбва да знаятъ и трѣбва да разбератъ, че акция въ това направление може да върши само българското правителство. Само българското правителство е, което може да ангажира своя народъ и своята държава, само то е, което може да върши всичко онова, което трѣбва да се направи за защита правата, за защита интереситѣ на българския народъ, на българщината. Нека пазимъ, г. г. народни представители, тази държава; нека се разбере, че тя е една за всички граждани, че тя е една и спрямо всички чужденци. Ние трѣбва да я пазимъ, защото тя е гаранция за бѣдещето и на българския народъ, и на българския гражданинъ, и на българското племе. Нека правимъ всичко възможно, за да не ѝ създаваме спънки при постигане на задачата, която въковетъ сж наложили на българското племе и която много договори сж я признали като право. Нека правимъ всичко възможно, за да не ѝ прѣчимъ по пътя на нейното засилване и съ това къмъ гарантирането живота на всѣки българинъ, живота на българския народъ.

Г. г. народни представители! Азъ не отричамъ правотата на онѣзи мисли, които се поддържаха, отъ тази трибуна, отъ единъ народенъ представител за отношенията ни съ нашитѣ съседи. „Pour se marier il faut être deux“, се каза отъ тукъ. Право е. Но безспорна истина е, че само браковетъ на здрави същества сж добри и полезни. Нѣмаме ли ние право да искаме да ни се даде всичката възможностъ да можемъ спокойно да живѣемъ въ тази страна, за да излѣкуваме всички онѣзи рани, които ни сж причинени въ миналото, да можемъ да почувствуваме, че нѣма какво вече да горимъ, да терзае нашата народна душа, и когато притискаме братскитѣ гърди да не чувствуваме остра болка въ гърдитѣ си отъ нанесенитѣ рани? Българскиятъ народъ има това право, може да се надѣва и трѣбва да се надѣва. Азъ зная, че не по чувство трѣбва да се ръководимъ въ нашия държавенъ животъ. Но не може да се отрече, г. г. народни представители, че народъ безъ чувства не може да живѣе, и че държава, която притиска чувствата на своя народъ, е държава минирана, е държава неситурна въ своето бѣдеще.

Г. г. народни представители! И въ отговора на тропното слово се подчертава голѣмото и особено значение на заема, който българската държава сключи. Безспорно е, че той има голѣмо значение и за финансовото ни здравяване, и за стопанското ни закрепване. Но, г. г. народни представители, ще трѣбва да се признае, че този заемъ не би изигралъ онази роля, която ние всички очакваме отъ него, не би далъ всичкитѣ онѣзи последици, които ние се надѣваме, че ще даде, ако ние не направимъ всичко възможно, за да заздравимъ, за да затегнемъ нашата държавна машина.

Г. г. народни представители! Има доста бурмички рѣждасали въ нашата държавна машина, има цѣли части, които трѣбва да се промѣнятъ, или добре да се провѣрятъ. И когато се спираха отъ тази трибуна на въпроса за провѣрка на държавнитѣ служби, за реформиране на държавнитѣ служби, за съкращаване на държавнитѣ служби, като че ли всичката отговорностъ трѣбваше да се стовари намъ, на народнитѣ представители, защото ние въ Камарата не сме могли да постигнемъ тази задача.

Г. г. народни представители! Задачата за реформирането службитѣ е задача на управлението, не на Народното събрание. Ако Народното събрание би рекло да настѣпни, да действува въ тази насока, то ще срѣшни; то ще съкрати служби, които може би сж полезни, а ще остави

служби, които са излишни. Началниците на службите и респективният министър са тези, които ще носят отговорност и трябва да я носят, ако службите им не бъдат съкратени и не бъдат реформирани, когато могат да се съкратят, когато могат да се реформират. Но от Народното събрание това не може да се иска. Защото, г. г. народни представители, ако Народното събрание намърка рече да се съкращават служби, ето въ каква погрешка то би могло да попадне. По ведомството на нашите железници през 1914 г., при един железен път около 200 км. по-къс от днешния, е имало около 10 хиляди души чиновници — не говоря за извънредните работници — а през 1925/1926 г. чиновниците се увеличават на 14—15 хиляди души. Всъщност, които повърхностно гледа — а народният представител не може повече от това да види — ще каже: какъ може за толкова малко увеличен път да се увеличи толкова много чиновническия персонал? Ще го съкратим! Проучете службата и ще видите, макар че няма разлика въ пътя, макар че толкова много са увеличени чиновниците, тяхната работа е по-голяма от онази, която са вършили през 1914 г., защото изминатият километър път са повече, отколкото са изминатите през 1914 г. Кой може да прави реформи по службите? Само министърът и неговите помощници. Но това не значи, че тй не трябва да се направят.

Г. г. народни представители! Въпросът за стабилизирането на нашата държавна машина, въпросът за въздействието върху чиновничеството, щото то да бъде точен и вървен изпълнител на своите длъжности, е една голяма задача на управлението, и аз съмтам, че е време и то ще се нагърби с нея. И това не е нужно, г. г. народни представители, да се направи само, за да се види, че е стегната държавната организация, и че добре работи нашата държавна машина. То е необходимо да се направи, за да могат да станат и онзи съкращения на материалните разходи, които сега стават без нужда и без полза, нито за държавата, нито за народа. Направете проверка пакъ по железниците и вие ще видите, че за ось километър сега се харчат двойно повече материали, отколкото се е харчило през 1914 г. Явно е, че тукъ има нещо, което куца, явно е, че тукъ будното и бдителното око на министъра трябва да погледне. Азъ вземам един примър, а примърите могат да се вземат от всички отрасли на управлението; затова, казвам, нужно е, необходимо е, този въпрос да бъде една от задачите на управлението.

Г. г. народни представители! Чиновническият въпрос не е въпрос само за стабилизирането на държавата, това е и въпрос социален. Не е безразлично какви хора се назначават на служба между всички подготвени, които биха могли да заемат вакантната длъжност. Не можете един баща на семейство, който очаква препитание само от службата, да го оставите без работа, а да дадете място на един начинаещ или на една госпожица, или на една женена жена. Социалната страна на чиновническия въпрос трябва да привлече вниманието на управлението. По този въпрос бюджетарната комисия пожела правителството да се спре и направи възможното, и аз съмтам, че той наистина ще привлече и ще обрне внимание на правителството, което въ близко бъдеще ще се занимае с него. Тъ са задачи на управлението, които ще трябва да се разрешат, ако искаме наистина, заемът, който правим, да даде онзи резултати, които очакваме от него.

Г. г. народни представители! Не бива да си правим илюзии за големите нужди, които нашата страна има от сръдства, и да не бъде земетресението, и да не бъде тая голяма суша, която намали ресурсите, източниците на нашите стопанства — с това и източниците на държавата — пакъ разходите, които ще трябва да прави въ бъдеще нашата държава, ще растат все повече и повече. Вие виждате до какво положение е доведен нашият бюджет. Правилното е — въ всички големи държави така се процедира — преди всичко да определят разходите за правилното функциониране на държавата, и тогава да се търсят приходите, съ които ще се покрият признатите за необходими разходи. Така ли е у нас? Ами ние, преди всичко, трябва всеки разход да го преценяваме според това, дали ще можем да намърим съответния приход. И понеже е признато и от всички подчертано, че увеличаване на нашите приходи не може да стане, че увеличаване на нашите данъци не може да стане, ние сме при положението, съ тия ограничени приходи да удовлетворяваме всичките, от ден на ден все повече и повече растящи, нужди на управлението.

А, г. г. народни представители, нашата държава не може да остане съ скръстени ръце пред големите нужди на нашия икономически живот. Азъ имамъ случая туй дѣто да бъда свидетел, отъ каква голяма полза би била намѣсата на нашата държавна власт въ подпомагане на нашите производители, когато пласиратъ продуктѣ на своя трудъ. Въ Видинско тая година лозарите бѣха принудени да продаватъ гроздето си по 150, 160 л. килограма — това, което не плаща труда на производителя, да го набере и да го докара на пазара, за да го продаде; оставете всички други разходи, които се правятъ, за да може да се произведе, за да може да се получи гроздето.

Е добре, г. г. народни представители, защо бѣше тая ниска цена на гроздето? Заради това ли, че много грозде има въ страната ни? Не. Заради това ли, че гроздето не може да получи по-добра цена? Не. Причината е, че гроздето е продуктъ, който не може да се държи. Занесешъ ли го на пазара, не можешъ да го връщашъ; трябва да го продадешъ; и когато нѣма на пазара купувачи, ще го дадешъ на каквато и да е цена. Е добре, какво е нужно на тия лозари, за да получатъ цена на своя продуктъ? Нужна е намѣсата на една по-силна ръка — по-силна въ смисѣлъ стопански — която би могла да подпомогне създаването на изби, където може да се вложи това грозде и да чака, за да получи цена. Съ този въпросъ, г. г. народни представители, разбрахъ, че Земледѣлската банка била намислила да се занимава. Добре, но Земледѣлската банка си има свои задачи. Има специаленъ законъ, по който Земледѣлската банка процедира. Земледѣлската банка не е свободна да върши всичко. И ако, г. г. народни представители, има наистина грижа, щото продуктѣ на нашите стопани производители да могатъ да получатъ цена, безспорно е, че трябва да видимъ намѣсата на държавата въ това направление. Но нашиятъ земледѣлецъ, нашиятъ производител страда отъ понижение на цените поради това, че не може да занесе на пазара стоката си тогава, когато тя би могла да получи по-голяма цена, когато има купувачи. Нашиятъ производител е принуденъ да продава стоката си тогава, когато той има нужда отъ пари, а не когато има купувачи, които се нуждаятъ отъ стоката му. Ако Земледѣлската банка разполагаше съ по-големии суми, за да може да кредитира нашите земледѣлци, бждете уверени, че тѣ щѣха да получатъ по-големии доходи отъ продажбата на своите произведения, и тогава трудътъ имъ щѣше да бѣде по-добре възнаграденъ. Това са въпроси, г. г. народни представители, които ще легнатъ пакъ на българския държавенъ бюджетъ, защото не може държавната властъ да бѣде безгрижна къмъ всичко онова, което става съ производителя, когато той не е въ състояние самъ да си помогне.

Идеята, че чрезъ кооперациите ще може да се помогне на нашия производител, е една здрава идея, но тя иска своите условия, г. г. народни представители. А тия условия по заповѣди не се създаватъ. Когато са създадени, когато ги има налице, само тогава може съ кооперативното дѣло добре, полезно да се оперира.

И ако, г. г. народни представители, нуждите на нашата държава са толкова големи, че тя съ своите сръдства не може да ги посрещне, безспорно е, че това трябва да наложи дългъ на управлението, да се помъжи да направи всичко възможно, да работи не за намалението, а за съвършеното унищожение на всички тежести на нашия бюджетъ, които не са тежести за удовлетворение производителните нужди на страната, които не са кредити за задоволяване поддръжката на чиновническия персонал, а именно да работи за унищожаването на всичко онова, което съставлява политически дългъ на държавата.

Защото, г. г. народни представители, достатъчно е да се погледне по-нашироко върху всичко онова, което не е задоволено въ нашия стопански, икономически и държавенъ животъ, за да се види, че ние не достигаме съ нашите сръдства, за да покриемъ най-насъщното, най-необходимото, за да бждемъ една обикновена правова държава.

Г. г. народни представители! Азъ не желая да се спирамъ на всички онзи въпроси, които се повдигатъ било по поводъ дебатите по отговора на тронното слово, било въ други случаи, като въпроси, които засѣгатъ по-дълбоко задачите на управлението.

Но азъ съмтамъ, че ние всички имаме единъ дългъ, когато поставимъ на разглеждане въпроси отъ управлението, да бждемъ добросъвестни въ преценката на всички онзи данни, съ които разполагаме, въ преценката на всички

онѝзи условия и обстоятелства, при които е повикано да работи управлението. И, ако така погледнемъ, азъ съмъ убеденъ, г. г. народни представители, че ние ще можемъ да туримъ край на много нередовности, които, наистина, нагледъ сж дребнави, много малки, но които създаватъ раздражение пакостно за голѣмото дѣло на Демократическия сговоръ.

Защо сж всичкитѣ тия малки въпроси, които шокиратъ обикновения гражданинъ, които го правятъ да гледа съ недовѣрие къмъ управлението, когато биха могли много лесно да се избѣгнатъ? Наистина, това сж дребни въпроси, но много пѣти дребнитѣ въпроси създаватъ раздражението съ голѣми последици. Та и това е нашиятъ животъ, г. г. народни представители. Та ние сме поставили като политически лозунги много дребни работи въ нашитѣ политически борби, въ нашитѣ политически агитации. И все пакъ сме смѣтали, че съ тѣхъ можемъ да водимъ голѣми сражения. Е добре, мой дѣлгъ е да привлѣка вниманието на управлението да се направи всичко възможно да се избѣгнатъ тия дребни работи, които дразнятъ, които предизвикватъ. Защото всѣкиго го боли, когато могатъ за нищожни работи да ви правятъ голѣми упрѣци, а да не виждатъ онѝзи голѣми дѣла, които управлението създава въ нашата страна. Тѣзи нищожни работи можемъ да ги избѣгнемъ. И, когато ги избѣгнемъ, когато не даваме възможностъ да се правятъ отъ дребнитѣ въпроси голѣми платформи за опозиционни агитации спрямо управлението, бждете увѣрени, че въ много скоро време ние ще видимъ цѣлия български народъ доволенъ отъ управлението на Демократическия сговоръ и готовъ да му даде подкрепата си. Защото, г. г. народни представители, отъ всичко онова, което се изнесе отъ тая трибуна, азъ не видѣхъ, собственно не схванахъ различие по голѣмитѣ въпроси, които занимаватъ управлението, които занимаватъ българския народъ. И право е подчертано въ отговора на тронното слово, и въ самото тронно слово, че по голѣмитѣ въпроси нѣма разногласие, нѣма разединение. И не, както г. Малиновъ искаше да каже, че по голѣмитѣ въпроси нѣма разногласие между онѝзи, които стоятъ въ редоветѣ на опозиция, а нѣма разногласие между всички онѝзи, които стоятъ въ тая Камара, съ едно съвсемъ малко изключение.

Д. Гичевъ (з. в): Между Васъ и г. Петко Стайновъ има разногласие.

Н. Пждаревъ (д. сг): По голѣмитѣ въпроси, наистина, нѣма разногласие.

Д. Гичевъ (з. в): Има, има.

Н. Пждаревъ (д. сг): Но единичниятъ въпросъ, който дѣли групитѣ, е, кой да управлява тая страна, кой ще я управлява. И по този въпросъ, докато ние спорихме, г. г. народни представители, ние получихме единъ много чувствителенъ, единъ много осезателенъ отговоръ отъ българския народъ, не отъ друго. Когато навсѣкжде се приказваше: „Сговорътъ се разпада. Сговорътъ си отива. Сговорътъ е некадѣренъ да даде управление, народътъ е противъ управлението на Сговора“, въ едни избори ние видѣхме, че листитѣ на Сговора получиха грамадно болшинство. Та това не е ли указание, кой ще управлява и кой трѣбва да управлява държавата? Народътъ се издигна надъ дребнавоститѣ. Азъ зная всичкитѣ онѝзи агитации, които се правиха противъ управлението на Сговора, за да не виждатъ българскитѣ избиратели здравитѣ дѣла на Демократическия сговоръ. Избирателтъ се издигна, той надраствна своитѣ агитатори и можа да се издигне надъ дребнавоститѣ, за да види голѣмитѣ въпроси, на които служи Демократическиятъ сговоръ, и да даде подкрепата си съ съзнанието, че Демократическиятъ сговоръ, въ желанието си да заздрави държавата ни, въ желанието си да заздрави нашия общественъ строй, е проявилъ най-голѣмитѣ възможни усилия отъ редица години. Народътъ има въра, че, чрезъ трудъ, чрезъ обществена солидарностъ, ние ще можемъ да вървимъ къмъ обществена правда, къмъ материално благосъстояние и къмъ духовно издигане. Народътъ върва, че задачата, която си е поставилъ Демократическиятъ сговоръ, да заздрави малката ни, но да я направи силна материално и духовно, държава, да я запази независима, е най-здравата работа, която подлежи на управника въ тия времена, които преживяваме. Българскиятъ народъ разбра, че въ Демократическия сговоръ нѣма карьеристи, а има добри българи, готови да вложатъ всичкитѣ си сили,

за да помогнатъ, щото нашата страна да върви въ единъ правилень пѣтъ на обществено и политическо развитие. Всичко това, г. г. народни представители, народътъ го разбра и затова той даде довѣрието си на Демократическия сговоръ.

Г. г. народни представители! Смѣтамъ, че отъ парламентарната група на Демократическия сговоръ зависи много, дали той ще изиграе тая голѣма роль, която отново му възлага българскиятъ народъ, или пъкъ ще я проиграе, за да проиграе сждбата на нашата държава, като я подхвърли отново въ неизвестностъ, а може би и въ хаосъ.

Азъ вървамъ, че и парламентарната група ще се издигне надъ дребнавоститѣ, тъй както се издигна българскиятъ народъ, и тя ще може съ здрава ржка да държи високо знамето на България, върху което Демократическиятъ сговоръ съ едри букви записа девиза: „Чрезъ трудъ и обществена солидарностъ, къмъ обществена правда, къмъ материално засилване и къмъ духовно издигане. Чрезъ здрава, силна и независима държава, къмъ закрепване, къмъ засилване и обединение на българския народъ и осигуряване свободата на българския народъ и на българския гражданинъ“. Този девизъ, г. г. народни представители, е девизъ високъ, девизъ голѣмъ, девизъ свѣтътъ. Той ще обединява около себе си всички добри българи. Лицата ще се мѣнятъ, но този девизъ ще има всѣкога своитѣ служители, защото нему да се служи, това ще рече да се служи на дѣлото на България. И азъ смѣтамъ, г. г. народни представители, да пожелае да бждемъ всички достойни да служимъ съ всичкитѣ си сили подъ това знаме на България. (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Председателствуващъ В. Димчевъ: Има думата народниятъ представител г. Георги Данаиловъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Излизамъ днесъ на трибуната съ намѣренне да разгледамъ нѣколко въпроси отъ първостепенна важностъ, свързани съ живота на нашето отечество и на нашия народъ. Ще ми трѣбва, безспорно, малко повече време — искамъ извинение — но това време е необходимо, за да се изяснятъ въпроситѣ, които вече отъ нѣколко дни се поставиха предъ насъ и които, естествено, и азъ не мога да мина, безъ да ги засегна.

Казватъ, че по тронното слово въ Англия говорили много малко. Безспорно, това е така. Но политическиятъ животъ на Англия е при други условия, различни отъ нашитѣ, и при особени традиции тамъ. И азъ смѣтамъ, че, ако по тронното слово се поговори отъ трибуната на Народното събрание малко повече, то ще бжде само въ полза на въпроситѣ, които сж сложени предъ управлението и предъ народа.

Наистина, лицата, които излизатъ тукъ, свързани съ нашия политически животъ, иматъ свои органи, иматъ и свободната трибуна предъ народа, но въ органитъ се нише едно, а когато се излѣзе отъ тукъ да се говори, съ съзнание на отговорността, не ще съмнение, положението се съвършено измѣнява. Тукъ ораторътъ взема една отговорностъ лична, която го свързва съ въпроситѣ. И понеже мнозина отъ ораторитѣ, които излизатъ на трибуната, сж били или ще бждатъ и занапредъ политически деятели, естествено е, че трѣбва да бждатъ предъ държавата, предъ обществото и предъ народа оправдани въ своитѣ действия. Азъ, напр., миналия пѣтъ слушахъ съ голѣмо удоволствие г. Георги Марковъ, който по известни въпроси, по които досега се говорѣше тъй или иначе, излѣзе да поеме отговорностъ, напр., по въпроситѣ, сложени отъ 9 юний — оставамъ другитѣ. Разбира се, че не трѣбва да се прекалява съ това говорене. Но искамъ преди всичко да намѣри основание за тази практика въ България, да се разиска по отговора на тронното слово сравнително дѣлго, защото смѣтамъ, че никжде другаде народното представителство отъ името на своитѣ избиратели не може да говори тъй ясно и открито съ другия факторъ — короната — както при отговора на тронното слово.

Азъ имамъ, г. г. народни представители, за задача да разгледамъ два въпроса, които, споредъ мене, днесъ сж по-важни и които, следъ разрешението на нѣкои проблеми отъ финансовъ и стопански характеръ отъ страна на правителството, се поставятъ постепенно, постепенно на първъ планъ.

На първо мѣсто това е въпросътъ за репарациитѣ, и на второ мѣсто — въпросътъ за сждбата на българското племе.

Но като членъ отъ болшинството, не ще съмнение, и азъ се смѣтамъ отговоренъ по много въпроси, които се изнесоха тукъ, и преди всичко искамъ да дамъ моята преценка на критикитѣ, които се поставиха отъ нѣкои оратори.

Тукъ се говори за изборни насилия. Азъ съмъ членъ на Парламента вече отъ 20 и нѣщо повече години, пѣкъ съмъ и живѣлъ съ живота на българското общество и на българския народъ и мога да преценя, че този въпросъ се поставя отъ година на година при всѣки единъ изборъ съ сѣщитѣ маниери, бихъ казалъ дори съ сѣщитѣ фрази.

Изборитѣ ще се основаватъ върху базата на свободата на мнението. Но свободата на мнението у голѣмитѣ народни маси не може да се образува отъ само себе си, не е една вътрешна интуиция, а тя се предизвиква отъ известни обяснения, едни или други, дадени по въпроситѣ предъ самия народъ. Отъ тукъ и значението на агитацията. А по агитации всички ходятъ, всички агитиратъ. И ако се каже, че ние, членоветѣ на правителството, агитираме подъ авторитета на властта, или съ нея, азъ смѣтамъ, че мога да бъда правъ, ако забележа или ако би трѣбвало да покажа съ примѣри, че и хората отъ оппозицията агитиратъ все отъ авторитета на властта. Азъ бѣхъ свидетелъ въ Свиленградско, когато единъ членъ на оппозицията говорѣше: „Това, което ви дава правителството, е нищо; ние, като дойдемъ на властъ, ще видимъ какво ще ви дадемъ“. Единъ членъ отъ Народния земеделски съюзъ говорѣше това. И туй е една агитация, ако искате да я прецените, много по-незаконна отъ онази, която смѣтате, че излиза отъ авторитета на властта.

Д. Гичевъ (з. в): Имате грѣшка. Въ Свиленградъ намъ не ни позволяватъ събрания. Паметта Ви е изневѣрила.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Никакъ не ми е изневѣрила паметта. Ако трѣбва, мога да цитирамъ мѣстото и човѣка, но не обичамъ да засѣгамъ хората.

Д. Гичевъ (з. в): На насъ въ Свиленградъ събрания не ни позволяватъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ за Свиленградско говоря.

Д. Гичевъ (з. в): И тамъ не ни позволяватъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Ходите, правите събрания, и какъ! Даже и противъ волята на полицията ги правите, ако не ви позволяватъ, и правите събрания много сериозни и въздействувате на бѣжанцитѣ да напускатъ известни мѣста, въпрѣки разносцитѣ, които се правятъ за тѣхъ. Ако искате да отидемъ по-нататъкъ, ще ви приведа факти, но да спремъ.

Азъ, като младъ човѣкъ, преживѣхъ изборитѣ на покойния Такевъ. Азъ смѣя да кажа — нека бъда опроверганъ — че не съмъ видѣлъ по-идеално поставени избори отъ тѣзи, които направи покойниятъ Такевъ. Азъ си го спомнямъ и сега, какъ той, така да кажа, като хвърчащъ народенъ агитаторъ, отъ мѣсто на мѣсто обикаляше неуморно цѣла България. Разбира се, нему му помагаша условията, миналото на единъ режимъ, отъ който България тѣкмо се бѣше освободила съ много злопапетни нѣща. Такевъ ходи, работи между народа, агитира идеитѣ на правителството, което, безспорно, той представляваше, и спечели изборитѣ. Тукъ бѣхъ свидетели на едни нескончаеми критики върху неговата деятелностъ, и всичко се свеждаше върху това: защо Такевъ, като министъръ, си позволяваше да отива всрѣдъ народа. А следъ Такевъ всички отидоха. Азъ си припомнямъ, преди години въ едно село въ Чирпанско, въ с. Свобода, следъ като говорихъ, яви се при мене единъ господинъ измежду слушателитѣ, принадлежащъ, както той ми каза, на Социалдемократическата партия, и ме упрѣкна: „Г. Данаиловъ! Вие сте си оставили работата и сте дошли между насъ да ни говорите, да ни проповѣдвате. Вие плащате грѣха на Такевъ“ — той бѣше живъ тогава — „който ви накара да дохождате при насъ, вмѣсто, както бѣше по-рано, ние да дохождаме при васъ“. Оставаше да се прецени, кой отъ двамата е правъ. Между него и мене се заведе споръ, и мисля, че той се съгласи съ мене. Но въпросътъ е, че каквато и акция да се предприеме отъ страна на управляващитѣ, тя все ще бѣде критикувана. Администрацията при изборитѣ не може да стои съ вързани ръце. Защо ще си правимъ илюзии и да не искаме да признаемъ условията на живота не само на нашата страна, но на всички страни, които правятъ избори? Азъ мога да ви кажа, че само една Англия въ свѣта прави изключения.

На всички други мѣста агитацията е свързана, безспорно, и съ съдействието на нѣкой административенъ органъ, който, неумѣйки да прецени своето положение, може би излиза отъ границитѣ на редовното, на правилното, на законното. Но за туй има и отговорностъ, и въпросътъ е да се дири отговорността. Да припомнямъ ли тукъ, колко отговорности сѣ забравени и колко амнистии сѣ гласувани една подиръ друга следъ избори? Азъ бихъ могълъ да направя това. Ние не чухме сега тукъ да се иска амнистия, а чухме, за прѣзъ пѣтъ, искането на г. министра на вътрешнитѣ работи, отъ коего азъ се очудвамъ: „Вие, г. г. народни представители, се съмнявате, че въ Горско Сливово сѣ станали нередовности по време на изборитѣ и е била повикана войска; азъ, министърътъ, ви предлагамъ анкета; изберете нагодни представители да отидатъ и да ни освѣглятъ“.

П. Анастасовъ (с. д): А осѣдени полицаи се държатъ на служба.

Ц. Табаковъ (зан): Околийски началници и пристави сѣ осѣдени.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Недейте влиза въ полемика, за да покажете, че действително сте дребнави по едни въпроси, които азъ искахъ да освѣгля тукъ по единъ начинъ — въпроси, които не ме засѣгатъ.

Ц. Табаковъ (зан): Тѣй ли?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Може да има виновни чиновници, но има отговоренъ министъръ, ще му отправите питане и ще го призовете да си изпълни длъга.

П. Анастасовъ (с. д): Ама Вие защищавате този министъръ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Това не означава нищо по въпроса, който насъ ни интересува тукъ.

Азъ разбирамъ откъде идатъ всички ония нѣща, които се изказаха тукъ по изборитѣ — г. Пждаревъ говори по това, за да не го повтарямъ. При тѣзи условия вие, оппозицията, се надѣвахте, че всичкитѣ гласове ще бѣдатъ дадени противъ Сговора — за кого, не знамъ, но противъ Сговора — а се намѣрихте при свършено друго положение въ българския избирателенъ животъ — гласовѣтѣ се дадоха въ грамадно болшинство за Сговора. И, естествено е, отъ тукъ ще произлѣзатъ много критики за дейността на администрацията.

П. Анастасовъ (с. д): Отъ две околии събрахте полицията въ една околия, за да произведете изборитѣ. И безъ номера бѣха жандаритѣ.

С. Мошановъ (д. сг): Много лошо мнение имате за българския народъ.

П. Анастасовъ (с. д): За българския народъ не, а за васъ, за вашето управление имамъ лошо мнение.

С. Мошановъ (д. сг): Че могатъ 10 полицаи да го каратъ като псе! . . .

П. Анастасовъ (с. д): Могатъ, могатъ — полицаи безъ номера.

Д. Гичевъ (з. в): По депутати стрелятъ и ги арестуватъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Когато човѣкъ има лошо мнение за нѣкого, трѣбва да го докаже, а не да говори само така наизустъ.

Д. Гичевъ (з. в): Стреляни сѣ. Поне Вие недейте става мораленъ порѣчителъ на престѣпленията.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ не съмъ стрелялъ.

П. Анастасовъ (с. д): Ето го битиятъ! (Посочва К. Христовъ) Главата му бѣше ударена съ парабелъ отъ полицията.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): (Къмъ Д. Гичевъ) Недейте ме заставя да говоря по това. Азъ съмъ билъ този, който въ ваше време бѣхъ разкарванъ отъ село въ село въ Казанлъшка околия, преследванъ отъ жандармерия и най-последъ арестуванъ. И това бѣше въ продължение на цѣла седмица.

Аз не оправдавам такава една система, но тя е най-голямото наследство, дошло отъ вашето време. Безспорно, ще трѣбва всички да се мжчимъ съ общи усилия да поправимъ това положение, но вие не изнесохте факти отъ подобенъ родъ, за да можете да критикувате министъра на вътрешнитѣ работи. Когато му посочихте само единъ фактъ, той ви каза: „анкета“. Въ едно Народно събрание не може да се върши повече.

С. Омарчевски (з): Не е вѣрно, че само единъ фактъ е посоченъ. Посочиха се маса факти.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. г. народни представители! Вториятъ въпросъ, който се повдигна тукъ и по който, доколкото азъ поне чуехъ, се изказаха критики отъ нѣкои народни представители, бѣше въпросътъ за бѣжанцитѣ. Безспорно, въпросътъ за бѣжанцитѣ е единъ отъ важнитѣ въпроси въ управлението на днешния кабинетъ и трѣбва да бѣде разгледанъ съ всичката строгостъ, но и съ всичката обективностъ.

При решаването на въпроса за бѣжанцитѣ у насъ се изтъкнаха две системи. Моето мнение бѣше, че трѣбва да се възприеме системата, да се настанятъ бѣжанцитѣ съ наши сръдства, макаръ това да е твърде мжчно, твърде бавно, макаръ повече време да трѣбва, докато бѣждатъ настанени и поставени при еднакви условия съ нашия български селянинъ. Правителството възприе другата система — и безспорно, то бѣше подкрепено отъ европейското общество и отъ Обществото на народитѣ — чрезъ повече сръдства, отведнѣжъ, по единъ правиленъ методъ да се действува по-скоро за разрешаването на българския бѣжански въпросъ, за да може бѣжанското население да се избави отъ неговото отчаяно положение, да се отклони отъ патищата, по които могатъ да го тласнатъ известни зли намерения, каквито съществуватъ, и да се постави то въ условия на едно стопанско производително население въ страната.

Сега, когато имаме вече почти двегодишна работа, поне отъ онова, което изучавахъ — а азъ съмъ се занимавалъ съ интересъ по този въпросъ — и отъ очова, което видѣхъ, останахъ съ убеждението, че действително по бѣжанския въпросъ у насъ е направено нѣщо много, нѣщо твърде много. Азъ не бихъ искалъ да оскърбявамъ друга една страна, където сѣщо се работи за бѣжанци, но намирамъ, че у насъ е направено по-много, отколкото въ оная страна, където действително има повече бѣжанци, но където и сръдствата, които се даваха, бѣха извънредно изобилни. Важно е въ случая, когато критикуваме системата, която правителството възприе за настаняването на бѣжанцитѣ, поемайки отговорностъ, да видимъ, дали тя дава резултати.

Азъ имамъ случай да посетя много бѣжански сѣта въ южната частъ на България, край турската граница. Азъ бѣхъ дори до рѣката Арда, където тѣй сѣщо има нѣколко бѣжански села, настанени на свършено празна почва. И трѣбва да призная, че резултатитѣ, които гамъ сѣ получени, които човѣкъ може да наблюдава, сѣ повече отъ отлични. Хора, изтргнати отъ тѣхното отечество, изпълдени безъ всѣкакви сръдства, въ продължение на две години можахъ да се закрепятъ върху земята при благоприятни стопански условия и да станатъ добри селяни. И тѣ лично сѣ съ едно настроение на благодарностъ и къмъ сѣдбата, и къмъ българския народъ, който имъ дава възможностъ да заживѣятъ отново единъ правиленъ стопански животъ.

Азъ не ще бѣда много дълъгъ, но бихъ сгрѣшилъ, ако, засѣгайки този въпросъ, не дамъ нѣколко цифри, макаръ да смѣтамъ, че може би отговорнитѣ министри ще иматъ случай и желание да дадатъ и повече, и по-точни, и по-автентични данни, за да се види, че по бѣжанския въпросъ действително ние направихме сравнително много, което никой не предполагаше, че може тѣй скоро да се направи.

Най-напредъ нашитѣ противници на Балканския полуостровъ казваха: „Въ България нѣма бѣжанци“. Ние, за да отговоримъ на това, направихме една статистика и се получи едно извънредно голямо число. Презъ времето на г. Калфовъ, като министъръ на външнитѣ работи, направихъ една правилна постѣпка, като настояхъ, щото числото на бѣжанцитѣ да не бѣде представено предъ външния свѣтъ въ цифра много голяма. По цифритѣ, които имаме тогава, имаше около 35 хиляди бѣжански семейства. Съмъ съ убеждението, че ние тогава правилно сме порочили

тая цифра, защото днесъ сѣ подадени заявления за настаняване отъ около 25 хиляди семейства. Отъ тѣхъ 21 хиляда и нѣщо сѣ вече настанени и около 2 хиляди и нѣщо не сѣ настанени. Въ всѣки случай отъ даннитѣ, сѣ които Дирекцията на бѣжанцитѣ разполага, се вижда, че тѣхното число съ онѣзи, които тепърва ще поискатъ помощъ, ще бѣде пакъ около 35 хиляди, а може би да достигне до 40 хиляди семейства, като се смѣтатъ и оная, които по една или друга причина не ще поискатъ помощта на Дирекцията на бѣжанцитѣ.

Министъръ А. Буровъ: Настаненитѣ въ градоветѣ, на примѣръ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Тѣй. — Азъ не се спирамъ на подробноститѣ по въпроса. Както ме поправи и дълъгъ г. министърътъ на външнитѣ работи г. Буровъ, има настанени и въ градоветѣ. Азъ говоря само за настаненитѣ въ селата.

Д-ръ В. Руменовъ (мак): Именно, настаненитѣ въ градоветѣ останаха вънъ отъ закона за селско-стопанското настаняване на бѣжанцитѣ. Голямо число бѣжанци останаха въ градоветѣ и понеже не подпадатъ подъ този законъ, затова цифритѣ сѣ приблизително тѣзи, а въ действителностъ тѣ сѣ много повече.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Заедно съ тѣхъ ще излѣзатъ 40 и нѣколко хиляди семейства — азъ приемамъ тая поправка.

Д-ръ В. Руменовъ (мак): За тѣзи бѣжанци въ продължение на две години, за съжаление, правителството не направи нищо. Това трѣбва да се отбележи.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Вие знаете закона, койгъ гласувахме; Вие знаете заема и неговото назначение. Азъ се препирахъ съ Васъ по този въпросъ. Бѣхме на различни мнения. Моето мнение не се прие. Но, когато имаме да разглеждаме единъ въпросъ — може да не сме съгласни — трѣбва да преценяваме справедливо.

Като не искамъ да се спирамъ на подробности — на числото на кжшитѣ, които се строятъ, на онова влияние, което може да окаже върху мѣстното население правалната имъ постройка — макаръ че това представлява голямъ интересъ, трѣбва да кажа, че действително дѣлото на бѣжанцитѣ у насъ е водено съ успѣхъ. Макаръ че тукъ се споменаха нѣкои имена и се каза, че нѣкои чиновници въ Дирекцията на бѣжанцитѣ получавала голями заплати, азъ смѣтамъ, че това е неправо, че е несправедливо да се хвърля каквото и да е обвинение. Напротивъ, азъ съмъ на мнение, че и тукъ, и навредъ трѣбва да се изказва една благодарностъ къмъ хората въ Дирекцията на бѣжанцитѣ, които по единъ систематически начинъ, бихъ казалъ, по една екзактностъ научна работатъ за постижението на опредѣлена цель, преследвайки известни резултати, които трѣбва да достигнатъ.

Азъ знамъ, че по въпроса за бѣжанцитѣ ние имаме да разрешаваме още голями задачи: предъ насъ стои постройката на една линия, която трѣбва да съедини центъра на Южна България съ Родолскитѣ планини и която ще открие нови условия за стопанското и културно развитие за този край, главно развитието на българщината тамъ; предъ насъ стои въпросътъ за изсушаването на известни блати край Дунава, Стралджанското и т. н. Пресушаването на блатата е тѣй сѣщо важенъ културенъ и стопански въпросъ, който е на пътъ да се разреши, и отъ туй, което се вижда, че се предприема по него, не се съмнявамъ, че всичко ще бѣде изведено на единъ добъръ и положителенъ край. Ето защо всичко туй, което се говори срещу управлението на Дирекцията за бѣжанцитѣ, е неправо, несправедливо и би трѣбвало да бѣдемъ малко по-внимателни и главно да бѣдемъ по-справедливи.

(Председателското мѣсто се заема отъ председателя)

Всѣки, който се залови да изучи въпроса на мѣстото, непременно ще получи впечатленията, които азъ имамъ, макаръ че не навредъ съмъ ходилъ, трѣбва да го призная. Напр., въ Бургаския край, дето цѣли села дори има новосъздадени, този въпросъ тѣй сѣщо е разрешенъ сравнително правилно. Ако бѣжанцитѣ въ градоветѣ, както ме поправи г. д-ръ Руменовъ, сега сѣ изоставени, убеденъ съмъ, че и за тѣхъ ще се направи потрѣбното по-после. Но туй, което виждамъ въ София и въ Пловдивъ, заградени сѣ

къщи на бѣжанци, все-таки ми дава основание да кажа, че и за бѣжанците въ градовете се прави това, което срѣдствата на държавата и на общините позволяватъ.

Недоволството не произхожда отъ грѣшки на Дирекцията за настаняване бѣжанците, а — какъ да кажа — отъ общото злощастие на народа. Злощастие е тамъ, че ние се намѣрихме предъ намѣсата на единъ зълъ гений, който изтласка една частъ отъ българското население отъ неговите огнища, изхвърли го въ предѣлите на България при много мѣжни, тежки условия, и затова естествено е, че все ще има недоволни, все ще има нещастници между тия хора. Но нека сравнимъ положението на грѣците и на българските бѣжанци. Азъ бихъ желалъ да поставимъ въпросъ на българските бѣжанци отъ Гърция и на грѣците отъ България: „Желаете ли да се върнете въ своите огнища?“ Убеденъ съмъ, че българските бѣжанци, настанени тукъ, ще кажатъ: „Не“, а грѣците, излѣзли отъ тукъ, ще кажатъ: „Да, съ всички жертви, срѣдства и усилия, върнете ни“. Ето какъ е разрешенъ въпросътъ за бѣжанците.

На трето мѣсто, тукъ бѣха засегнати въ голѣма ширина отъ нѣкои г. г. народни представители въпроситъ за стопанската криза, за стопанскитѣ условия на страната днесъ, за Българската народна банка, за скѣпотията и т. н. — едни голѣми въпроси. Може би ще имамъ случай при други разисквания и върху тѣхъ да се спра съ по-голѣми подробности, но тукъ не мога да не засегна, макаръ и отгоре, нѣкои отъ тѣхъ, които се изнесоха много неправилно. Напр., въпросътъ за лихвата. Ако се гледа какво става тукъ-тамъ въ къшетата — по този въпросъ е говорено много пъти — не ще съмнение, ще получимъ отрицателни впечатления. Но отъ това, което систематически може да се изнесе, се вижда, че лихвата на Българската народна банка се приближава къмъ едни нормални размѣри, къмъ размѣритѣ преди 1910 г., когато бѣше между 8 и 9% и когато бѣше спаднала дори до 6½% при сконтиране на полици. Въ 1922/1923 г., тя е 9% и въ 1927 г. — 10%. Управителното тѣло на Българската народна банка заявява, че ще направи едно намаление. Тѣй сѣщо и дисконтото на частните банки, отъ онова, което можахъ да събера, се движи за 1925/1926 г. между 16 и 18% за 1927 г. — между 13 и 15% и за 1928 г. — между 11 и 14%. Тѣзи цифри се взети отъ една малка анкета; разбира се, човѣкъ не може да отиде въ всички банки, за да види лихвата, защото банкитѣ иматъ особени условия за даване пари подъ лихва. Но онова, което ме интересува, то е, че действително лихвата отъ 18%, а нѣкъде и 24%, днесъ не е по-голѣма отъ 16%. А нормалната лихва въ по-голѣмите банки, които сѣ владетелки на тържището, е между 13 и 14%. Този въпросъ така би трѣбвало да се разгледа.

Другъ единъ въпросъ, на който, почти всички отъ г. г. ораторитѣ се спрѣха и който би трѣбвало да се постави веднѣжъ завинаги предъ насъ въ неговата ширина, за да можемъ да се разберемъ, е въпросътъ за нашия търговски и париченъ балансъ. Най-напредъ трѣбва да кажа, че нашиятъ търговски балансъ е правиленъ, споредъ статистиката, обаче нашиятъ париченъ балансъ не може да бѣде правиленъ, поради условията, при които работи нашата Дирекция на статистиката, въпрѣки всичките усилия на това важно държавно учреждение, екзактно въ своята работа. Не може да бѣде правиленъ платежниятъ балансъ, защото преценката на стокитѣ много варира и защото у насъ не е както въ Германия, дето иматъ установени цени за стокитѣ и по тия установени цени се пресмѣтатъ изнесенитѣ количества. У насъ се предоставя на всѣкого, индивидуално, да покаже по каква цена внася дадена стока и по каква цена изнася.

Тукъ има единъ младъ американецъ, ученъ човѣкъ, който се занимава отъ 2 години съ този въпросъ — какъвъ е нашиятъ париченъ балансъ. Въ дълъгъ разговоръ съ него, той самъ ми каза, че действително нашиятъ париченъ балансъ е много по-голѣмъ, отколкото този, който се показва въ резултатитѣ отъ работата на Дирекцията на статистиката. Но азъ не искамъ сега да се спирамъ върху този въпросъ, ще го разгледаме може би другъ пътъ. За насъ е важно, че възъ основа на този париченъ балансъ днешното българско правителство се зае съ единъ голѣмъ и мѣченъ въпросъ — да стабилизира българския левъ. Азъ не познавамъ примѣръ като този. Може да ви е дотегнало, но пакъ трѣбва да повторя, че никоя отъ воюващите държави, победителка, или победена, не можа да стабилизира своята монета така, както българската държава. На туй може би се дължи онова довѣрие, благодарение на което България постепенно расте предъ очитѣ на европейския финансовъ и културенъ свѣтъ. На туй довѣрие може би се дължи и нашето вътрешно сѣгане. Монополътъ на търго-

вията съ чужди девизи, колкото въ първо време да ни се виждаше страшенъ и опасенъ, има този резултатъ, че даваше възможностъ на Българската народна банка и на правителството да знае въ всѣки моментъ, каква е нашата парична и платежна сила. Българската народна банка имаше свои точно водени книги, отъ които, позволете да ви кажа нѣколко цифри, за да видите, че действително положението на нашия търговски балансъ, на нашата купувателна сила не е тѣй лошо, както може да се предполага. Положението, безспорно, не е такова, каквото би могло да бѣде, но не забравяйте момента, който живѣемъ. Въ края на 1923 г. Българската народна банка разполагаше съ чужди девизи 927 милиона лева, които по закона раздаваше на нуждаещитѣ се. Въ 1924 г. банката е купила отъ вътрешното тържище за 7 милиарда чужди девизи, а е продала за 7 милиарда и 100 милиона. Следователно, тя е трѣбвало да подири една помощъ отъ около стотина милиона лева, което съставлява нищоженъ процентъ отъ цѣлия оборотъ. Въ 1925 г. тя е купила за 7 милиарда, и за толкова е продала — не се е обърнала къмъ чужда помощъ. Въ 1926 г. е купила отъ вътрешното тържище за 5 милиарда, а е продала за около 7 милиарда, следователно, обърнала се е къмъ чужда помощъ. Забележете добре, че тукъ влизатъ и плащанията на държавата вънъ за заемитѣ и репарациитѣ. Въ 1927 г. държавата е купила чужди девизи отъ износъ за 6 милиарда: купила е съ други срѣдства още или всичко 8 милиарда и 700 милиона. Значи, купила е за 2 милиарда 600 милиона вънъ отъ онуй, което нашиятъ износъ е далъ. Съ други думи, при извънредно труднитѣ условия, въ които се е намирала Българската народна банка, тя е прибѣгнала да купи чужди девизи само 20% отъ количеството, което ѝ е било трѣбно, за да може да задържи стабилизирания левъ.

Тукъ изпѣква предъ насъ една друга голѣма и мѣчна проблема — за установяването на единъ законенъ златенъ левъ. Както знаете, прие се, 92 л. да сѣ равни на 1 грамъ злато. Азъ съжалявамъ, дето така се случи, че не можахъ да взема думата по закона за стабилизацията на лева и за моментното обращение. И сега не мога да се спра на него, защото въпросътъ е много широкъ. Но все пакъ азъ оставамъ съ надеждата, че при тѣзи условия, които сме имали досега, ние можемъ постепенно да установимъ златенъ левъ, разбира се, при курса, който имаме сега. Азъ го казвамъ това, не отъ оптимизмъ и не отъ увлечение, но отъ оная опитностъ, която имамъ отъ изучаването на нашия стопански животъ. До войната ние не сме имали законенъ златенъ левъ. Имаше единъ законъ отъ покойния Иванъ Евстратиевъ Гешовъ, който бѣше предоставилъ на Българската народна банка да го приложи, когато тя намѣри за възможно, обаче, тя не го приложи. Ние бѣхме, следователно, безъ законенъ златенъ левъ. Но по силата на условията, въ които се движеше нашиятъ стопански животъ, подкрепенъ, безспорно, съ нѣкои суми, които идваха отъ заемитѣ, въ България се установи златниятъ левъ и само въ годинитѣ на лоши реколти — а, както си припомняте, най-лоши реколти имаме въ 1897, 1898 и 1899 г. — се получаваше едно колебание на лева и то съ 15%, както бѣше тогава, и което ужасяваше всички. И министъръ Теневъ се принуди въ 1899 г. за пръвъ пътъ да създаде законъ споредъ който плащанията да ставатъ въ сребърна банкнота, като се прибавя ажю. Значи, той мѣлчаливо за пръвъ пътъ призна, че у насъ платежна монета е златото и за да се плати злато, трѣбва къмъ сребърната банкнота да се прибави ажю. По-сетне, благодарение на добритѣ реколти и на богатствата, които се натрупаха въ страната, ние имаме златната валута напълно установена до войнитѣ. Не само туй, но ние прекарахме една голѣма война, каквато бѣше Балканската война, безъ да поколебаемъ курса на нашата монета. Едвамъ къмъ края на 1914 г. се почувствува, по нѣкои и други причини, едно колебание на нашата монета. Но и то не можа нито въ единъ моментъ да отиде повече отъ 7%. Ако си припомняте, тогава Българската народна банка предприе една особена система на плащане съ чекове спрямо частните банки, за да се подкрепи, тѣй да се каже, оная наличностъ отъ злато, съ която тя разполагаше.

Като имамъ предъ видъ специалния законъ и запаситѣ, съ които разполага страната, а сѣщо така и нашето голѣмо банково учреждение, Народната банка, азъ съмъ съ убеждението, че ние ще имаме установена една златна монета безъ колебание за единъ дълъгъ периодъ. А ако имаме и добри реколти, не ще съмнение, че тая монета ще се затвърди още повече. И така, едно отъ главнитѣ нѣща, къмъ което се стремѣше правителството, къмъ което се стремѣше цѣлиятъ народъ, особено индустриалци

и банкери, може да се смѣта, че днесъ е постигнато и, следователно, всѣкаква критика на нашия търговски баланс и на действията на банката, споредъ мене, не може да хване мѣсто.

И менъ лично, като народенъ представителъ и като българинъ, като изнасямъ тукъ този резултатъ отъ работата на хората въ Българската народна банка, които отъ 4—5 години насамъ сѣ все едни и сѣщи, съ изключение само на управителя, който се промѣни, ми е мѣчно да слушамъ друга една твърде дребнава критика — за голѣмитъ заплати на чиновниците въ Българската народна банка. Г-да! Споредъ менъ това е срамно — извинете ме за смѣлата дума. Защото, ако искате отъ едни хора, на които повѣрвате милиарди лева на страната, сѣдбата на нейната монета и сѣдбата, ще кажа азъ, на държавата, да работятъ добросъвестно, ще трѣбва да ги изберете, а ако ги изберете, ще трѣбва да ги платите поне толкова, колкото тѣ сѣ платени въ онѣзи учреждения, откъдето сѣ дошли въ банката. И при туй забележете, че тукъ се изнася добросъвестно отъ нѣкои хора, които познавамъ и уважавамъ, невѣрни данни. Ето ви заплатитъ на голѣмитъ хора отъ Българската народна банка — на управителя, на подуправителитъ и на администраторитъ. Въ 1925 г., когато, забележете добре, заплатитъ имъ се опредѣлиха отъ насъ — а тѣ се опредѣлиха въ такава една величина поради това, че ние съзнателно дадохме по-голѣмъ процентъ отъ чистата печалба за тантиеми на висшитъ чиновници и въ по-малкъ процентъ за по-малкитъ чиновници — управителятъ, подуправителитъ и администраторитъ, заедно съ представителитъ, всичко сѣ получили: първиятъ 52.000 л. месечно, вторитъ по 38.000 л. месечно и третитъ по 31.000 л. месечно. Въ 1927 г. ние измѣнихме закона за Народната банка и казахме, че понеже тантиеми нѣма да има вече — защото известно е на цѣлия свѣтъ, че една емисионна банка не дава тантиеми — заплатитъ трѣбва да се фиксиратъ. И като резултатъ на това фиксиране е, че заплатата днесъ на управителя е 35.000 л. месечно, на подуправителитъ по 27.000 л. месечно и на администраторитъ по 25.000 л. Ако вземете да притурите колко дневни, колко представителни получаватъ, когато ходятъ въ странство, разбира се, ще докарате едни невѣроятни цифри. Но не трѣбва да бждемъ дребнави, трѣбва съ внимание да разглеждаме този въпросъ и не трѣбва да забравяме, че не може да се взематъ заплатитъ бруто. Заплатата на управителя бруто днесъ е 35.000 л. — въ всѣки случай, по-малко, отколкото бѣше въ 1925 г. — а за удържки за пенсии и данъци той плаща около 15.000 л. месечно. Този, който получава 300.000 л., у насъ плаща 35—40% за данъци! Естествено е, че въпросътъ малко по-другояче трѣбва да се разглежда, ако искаме да бждемъ справедливи. Не зная какво получаватъ управителитъ на частнитъ банки, но азъ мога да ви кажа, че въ две голѣми банки, по моитъ сведения, заплатитъ на управителитъ сѣ два пѣти по-голѣми.

Г. Желѣзовъ (раб): (Възразява нѣщо)

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Съ мѣрката на тържището, разбира се. На тържището трудътъ се цени по опредѣленъ начинъ. Вие, напр., измѣрвате заплатата на работника тъй сѣщо по законитъ на тържището. Ако въ едно голѣмо банково учреждение управителитъ получава една единица, не може въ друго банково учреждение да дадешъ половинъ единица, защото хората ще избѣгатъ.

Искамъ да кажа, че всѣки може да критикува, но не бива тукъ да се правятъ такива дребнави критики, защото издребняването въ всѣки случай е единъ лошъ знакъ.

Г. Желѣзовъ (раб): Сравнително заплатитъ на другитъ чиновници, много получаватъ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Ще направимъ едно сравнение съ кооперациитъ и ще видите колко е.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Въпросътъ се поставя отъ нѣкои другари не сравнително, а демагогски. Тѣ взематъ заплатата на министъръ-председателя и казватъ: „Его управителитъ на Народната банка получава повече отъ него“. Вие сте виновни, г. г. народни представители, че опредѣляте такава заплата на министъръ-председателя.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Не искамъ повече.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ не защитавамъ да се даде на министъръ-председателя голѣма заплата, но, когато я давахте, вие трѣбваше да се съобразите.

Г. Желѣзовъ (раб): Толкозъ е искалъ, толкозъ му е дадено.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Не съмъ искалъ нищо.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Другъ единъ важенъ въпросъ, на който искамъ да обърна вниманието ви, за да свърша съ тия малки и дребнави критики, то е въпросътъ за поскупването. Дълга да обясня, че съ този въпросъ много неправилно се манипулира тукъ. Привеждатъ се коефициентитъ за поскупването, които Дирекцията на статистиката дава, напр., 2.800, и се казва: „Вижте, поскупването е 28 пѣти“. И даже добри мои другари искатъ съ това да създадатъ впечатление колко голѣмо е поскупването. А въ сѣщностъ това сѣ цени въ връзка съ измѣнението стойността на монетата. Ако разглеждаме единъ коефициентъ при една база, ще получимъ едно; ако разглеждаме сѣщия коефициентъ при друга база, ще получимъ друго. Ако вземемъ единъ коефициентъ, който показва, че срѣдното поскупване на единъ продуктъ по отношение на 1914 г. е 2.886, то, за да можемъ да кажемъ колко голѣмо е поскупването, трѣбва да се приведе тутакси къмъ коефициента на спадане стойността на монетата, който е 2.665, и тогава ще се види, че поскупването не е нито 10%. Азъ имамъ тукъ цифри, които събрахъ по време на изучаването на чиновническия щатъ въ Швейцария, отъ които се вижда, че, докато въ 1914 г. ценитъ въ Швейцария сѣ показвали коефициентъ 100, сега тѣ показватъ 167 при златенъ франкъ. Следователно, тамъ поскупването е 67%. Както и да смѣтате статистически, вие не можете да покажете, че поскупването у насъ е 67%! И както простиятъ човѣкъ у насъ смѣта, колко бѣше хлѣбътъ при златния левъ, колко е хлѣбътъ днесъ при книжния левъ, намирамъ, че отношенията сѣ такива, щото се намираме почти при сѣщитъ цени.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Хлѣбътъ е малко по скѣпъ.

И. Януловъ (с. д): Коефициентътъ на заплатитъ въ Швейцария не е 167, а е 193.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Ако искате, мога да навлѣза съ компетентностъ и по този въпросъ, за да ви кажа, че въ Швейцария още нищо не е направено. Три години се борятъ тамъ въ парламента, какъ да измѣнятъ закона за чиновниците и какъ да наредятъ заплатитъ на чиновниците. Ако искате, мога да ви дамъ и цифри. Това е въпросъ, който съмъ изучилъ, тъй да се каже, математически, до подробности.

С. Омарчевски (з): Съ цифри всичко се оправдава.

С. Мошановъ (д. сг): На цифри най-мѣчно се възразява.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ си припомнямъ, какъ г. Омарчевски тукъ, като министъръ, въ продължение на 4—5 часа четѣше цифри и не бѣ опроверганъ. Имаше много истини казани съ цифритъ. Но и вие не сте ме опровергали, и другъ не ме е опровергалъ.

Г. г. народни представители! Когато е въпросъ за скѣпостия, има друго едно положение, което не бива никога да забравяме: то е, че ценитъ у насъ постепенно се приближаватъ къмъ ценитъ на европейското тържище. И тамъ е, споредъ менъ, опасността — не днесъ, а следъ нѣкоя и друга година. Кокошката у насъ, докато не се изнасяше, струваше 20—25 книжни лева, което прави 80 стотинки, или единъ левъ златни. Когато кокошката почна да се изнася, когато се създадохъ търговски къщи за износъ на птици, цената на кокошката на нашето тържище се удвои. Това се дължи на обстоятелството, че ние се свързваме съ външното тържище и става едно изравнение на ценитъ. Това е икономически законъ. Така ще бѣде и съ много продукти, които се изнасятъ навънъ. Сѣщо така, ако се организира износътъ на свинско месо, ние ще бждемъ принудени, като консоматори, да плащаме свинското месо много по-скѣпо, отколкото ще го плащаме до момента на организирането на износа му.

Но ние дохождаме до друга една страна на проблемата. Който иска развитие на народното стопанство — особено въ страна, която изнася главно продукти на селското стопанство — не може да се оплаква от такава съпротива, каквато имаме ние. Съпротивата, която се явява у нас, е признак, че има едно нарастване на селското богатство. Така трябва да погледнем на въпроса.

Д. Гичевъ (з. в.): Тукъ ще Ви опровергаемъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Няма да ме опровергаете. Вие стоите тъкмо на противна база. Вие не можете да ме опровергаете. А ако поставите въпроса за намаление съ изкуствени мърки цените на хранивѣ — на житото и на други селско-стопански продукти — тогава азъ съмъ правъ да ви кажа, че вие отивате срещу политиката за заздравяване на селско-стопанското производство.

Д. Гичевъ (з. в.): Въпросътъ е другде — че високитѣ цени на продуктите не се получаватъ отъ производителитѣ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Има случаи, кждето производителитѣ не получаватъ високитѣ цени, вѣрно е, но това не може да съставлява за насъ, за васъ, за всинца ни база за отричане на моето твърдение.

Д. Гичевъ (з. в.): Система е.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Какъ е система? Азъ съжалявамъ, че така поставяте въпроса.

Д. Гичевъ (з. в.): Правилно е поставенъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Никакъ не е правилно поставенъ.

С. Мошановъ (д. сг): (Къмъ Д. Гичевъ) Попитайте житаритѣ сега, които дадохъ добра цена за житата, отъ една седмица насамъ колко печелятъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): И това е единъ въпросъ, по който бихъ могълъ да имъ говоря, но не ми е това задачата сега. Колко се печели отъ посрѣдничеството — имаме примѣръ съ опита, който се направи съ консорциума и съ политиката на бившето управление, което искаше съ срѣдствата на кооперациитѣ да създаде учреждения, които да се борятъ съ търговцитѣ — синдикатитѣ — и тия синдикати да взематъ печалбитѣ. Азъ приемамъ, че синдикатитѣ сж действували много правилно, и че нѣма направени отъ тѣхъ никакви грѣшки. Но тѣ пропаднаха, и не защото сж били глупави, безумни, но защото онзи, който ги накара да отидатъ въ това направление, направи грѣшка; защото не можешъ за житна търговия да правишъ кооперации и не можешъ да създавашъ кооперации на базата на печалбата — ако мога да употребя тази дума. Ще има да разглеждаме законопроектъ за кооперациитѣ и тамъ ще се спремъ на този въпросъ. Не можешъ да поставишъ кооперацията на базата на печалбата. И резултатътъ отъ всичко това е, че нито единъ отъ тѣзи синдикати не можа да изтрае, следъ като погълнаха капиталитѣ на Земледѣлската банка.

А. Радоловъ (з. в.): Синдикатитѣ издържаха и никой синдикатъ не пропадна отъ това, че сѣ търгувалъ съ житни храни.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): А отъ що?

А. Радоловъ (з. в.): Синдикатитѣ пропаднаха затова, защото бѣха задушени отъ политиката, която следъ 9 юний...

Отъ сговориститѣ: А-а а!

А. Радоловъ (з. в.): ... започна да се прилага по отношение на земледѣлскитѣ синдикати и кооперации и отъ политиката, която Земледѣлската банка усвои по отношение на тѣхъ. Тя подѣше една политика по отношение на земледѣлскитѣ синдикати и кооперации да ги задуши, а не да имъ даде възможностъ да съществува. И ако днесъ и Синдикатната централа, и кооперациитѣ сж докарани до това положение, то е резултатъ отъ политиката на Земледѣлската банка, то е резултатъ отъ вашата политика.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. г. народни представители! Азъ мога само едно да отговоря на г. Радоловъ, че 9 юний спаси синдикатитѣ.

Нѣкой отъ земледѣлцитѣ: Не.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Иначе всичкитѣ имоти на членоветѣ на синдикатитѣ щѣха да отидатъ по вѣтъра. Азъ ще прочета рапорта на директора на консорциума до Министерския съветъ и вие ще видите какво представляваха тогава синдикатитѣ като членове на консорциума.

А. Радоловъ (з. в.): Ама вие говорите за началото на 1920 г. Не говорите нито за 1921, нито за 1922, нито за 1923 г., тогава когато имаше свободенъ консорциумъ, когато нѣмаше държавенъ консорциумъ. При държавния консорциумъ синдикатитѣ бѣха въ своето начало.

С. Мошановъ (д. сг): По бюджетопоекта на Министерството на земледѣлието ще приказваме.

А. Радоловъ (з. в.): Ще дойде време да приказваме малко по-другояче по този въпросъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. г. народни представители! Азъ ще се спра върху други два въпроса, които собствено сж най-важнитѣ. И ще искамъ вашето извинение, защото по единия отъ тѣзи въпроси, който е отъ областта на външната политика, въ която азъ не съмъ се мѣсилъ, не ми е била специалностъ, може да направя нѣкоя грѣшка.

Проблемата на българското племе е вѣковна. Тя, следователно, не може да се решава съ формули. Тя има своитѣ особени централни точки, о които се е движила презъ различнитѣ епохи на нашата история: езикътъ, църквата, държавната идея. И всѣки, който иска да направи каквото и да било въздействие отвътре или отвънъ върху нея, не може да остави своитѣ искания и своитѣ разбирания, безъ да изучи въпроса правилно. Азъ съмъ съгласенъ съ плана, който г. Малиновъ тукъ прие по този въпросъ, да разисква по него. Тази проблема не може да се разглежда въ единъ моментъ, а трябва исторически да се преценява и споредъ това да се приематъ едни или други действия.

Ще ми позволите да ви прочета нѣколко реда отъ една книга, която съмъ написалъ за чужденци, за англичани, които редове засѣгатъ тъкмо този въпросъ. Тѣзи редове сж отъ единъ параграфъ на тази книга, озаглавенъ: „За държавната идея у българитѣ“.

(Чете) „Неправдитѣ и произволитѣ на турската администрация имаха и друго едно послѣствие, което спъваше нормалното развитие на страната. Посѣгането отъ страна на управляващата класа върху живота, върху имота, отиваше дотамъ, што българското население да плаща на ограбвачитѣ още и данѣкъ за изтриване на жбитѣ (дишъ-парасж); върху честта на мѣстното българско население, което посегателство почти всѣки пътъ оставаше ненаказано, нито отъ съдилище, нито отъ администрация, не можеше да не възбужда негодувание у населението, което негодувание отъ отдѣлнитѣ пострадали семейства се пренасяше къмъ цѣло село или цѣлъ градъ и приемаше изразъ на обществено негодувание. Естествено е, че въ този случай то диреше възмездие и предизвикваше много събрания тайни, въ подземията или горитѣ, израстваше до отмъщение и често пъти се организираше до конспирации и малки възстания. И макаръ че реакцията на необузданата администрация биваше твърде строга и жестока, населението понасяше всичко съ търпение и съ надежда за успѣхъ. Тази надежда най-напредъ се концентрираше у отдѣлнитѣ възстаници, наричани съ поетическото име хайдутѣ, които, въоръжени и оттеглени въ горитѣ и недостъпни скривалища, заплашваха отъ своя страна първенцитѣ на господстващата раса и даже администрацията и по такъвъ начинъ ги държаха наистина отговорни и възпираха до известна степенъ тѣхнитѣ произволни действия. Тѣзи хайдутѣ имаха голѣми симпатии у населението, което ги подкрепяше съ храна, дрехи и всичко необходимо за тѣхния животъ, защото тѣ не посѣгваха върху мирното българско население, а обираха или избиваха турскитѣ първенци. Тѣзи хайдутѣ отъ своя страна, между които често пъти имаше и много интеллигентни сили, действаха между населението апостолски, говорѣха му за благодатнитѣ страни на една добра администрация, на политическа свобода и събуждаха у него идеала за едно истинско освобождение отъ турското робство. Така, като реакция срещу жестоката турска администрация, се появяваха отъ страна на потиснатото насе-

ление бунтовнически противодействия, които отъ случайни се превърнаха въ постоянни, добре организирани, съ тайни мѣстни центрове и образуваха даже една цѣла система, която се изрази най-сетне въ открито възстание презъ 1876 г.

„Тѣзи организации влѣзоха въ привычката на цѣлия народъ, около тѣхъ се създаде една традиция, която отсетне премина и въ неосвободенитѣ части на турската империя, гдето имаше българско население — Тракия и Македония“.

Съ тия нѣколко думи искамъ да подкрепя мисълта, която току-що изказахъ: че отъ освободена България проблемата за езикъ, за църква, за политическа свобода — държавната идея — премина къмъ онѣзи части на турската империя, кждето живѣеше българското племе.

Д. Гичевъ (з. в): Г. Данаиловъ! И по-рано — въ Охридъ, въ Струга бѣ повдигнатъ този въпросъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Сжщата тая борба за единъ езикъ, за една църква и за една държава е, която заведе българския народъ на Сливница, на Лозенградъ, на Чаталджа, па, ако щете, и на Кукушъ и на Бръгалница.

Това всичко е българскиятъ въпросъ, въпросътъ на българското племе, но е и въпросъ, не ще съмнение, на българската държава.

Следъ освобождението, нѣкакси автоматически, всичкото внимание бѣ обърнато върху ония части на турската империя, които се населяваха отъ по-голѣми маси българи. И въпросътъ получи название македонски въпросъ. До войнитѣ ние имаме, действително, само македонски въпросъ. Обаче сега, както знаете, българскиятъ народъ има предъ себе си още много други проблеми, не само македонския въпросъ, но и царибродския, добруджанския и тракийския въпроси. Тия въпроси сж все отъ сжщото естество, все на сжщата основа сж расли и сж достигнали една или друга степенъ на развитие. Следъ сключването на мирнитѣ договори, всичкитѣ тия въпроси се обръщатъ въ въпроси на малцинствата. Нека да бждемъ наясно.

Въпросътъ на малцинствата днесъ-за-днесъ се повдига отъ Съюза за обществото на народитѣ. Тоя съюзъ бѣше пратилъ единъ отъ своитѣ хора, своя секретаръ Рюисенъ, да изучи проблемата на малцинствата въ Балкански полуостровъ. Азъ ще си позволя — не зная дали времето ще ми позволи — да процитирамъ нѣколко точки, които г. Рюисенъ е вложилъ въ своя докладъ до тоя съюзъ.

Интересно е да се види, когато Рюисенъ говори въ точка трета на своя докладъ за Югославия и когато се спира върху Македония, какъ той поставя въпроса на една база, която за насъ, българитѣ, както казахъ, израстнали въ тая идея, е база съвършено странна. Така, напр., той казва: „Македонското население може да се смѣне и българско, и сръбско“ — секретарътъ на тоя съюзъ го казва това, като сжщевременно споменава въ своя докладъ, че известенъ ромънски етнографъ го смѣта за българско! Неотдавна излѣзе книгата на Леонъ Ламунитъ, който казва ясно, че македонското население е българско. Какъ да си изясни г. Рюисенъ тоя въпросъ? Сръбски автори му казватъ, че историята на Македония е била промѣнлива — презъ XII и XIII вѣкъ тамъ е имало българска култура, презъ XIV вѣкъ, до падането ѝ подъ турцитѣ — сръбска култура. Какъ да си обясни г. Рюисенъ въпроса за националната сжщность на това племе?

Г. г. народни представители! Мжчно е да влизамъ въ подробности, защото моята речъ би заприличала на единъ рефератъ. Но не мога да не кажа нѣщо досежно туй, какъ е поставенъ днесъ въпросътъ и какъ, безспорно, ще бжде изнесенъ и предъ европейското обществено мнение.

Види се, подъ впечатлението на онова, което му сж говорили авторитетни сърби, той казва, че българскиятъ въпросъ въ Македония е израстналъ въ турско време. И понеже българитѣ успѣли да създадатъ една своя самостоятелна църква — Екзархатъ, то по известенъ редъ, който ние познаваме отъ историята, македонската църква станала българска. Отъ тамъ — българска църква, български училища. По-нататкъ пакъ по сжщия начинъ авторътъ казва: не би имало македонски въпросъ за България, ако тукъ нѣма едно голѣмо мнозинство македонски преселници, което влияе върху живота, върху културата и т. н. на България. Следователно, той повече се бои отъ онѣзи, които сж тукъ като бѣжанци, отколкото отъ онѣзи, които сж отатѣкъ, въ предѣлитѣ на Югославия.

Както казахъ, азъ нѣмамъ намѣрение да разглеждамъ въпроса така контрадиктуарно, да ви чета рефератъ, но не може, тѣй поставенъ въпросътъ предъ общественото мне-

ние въ Европа, да не отговоря отъ своя страна съ нѣколко много кратки, но, мисля, много прави бележки.

Да вземемъ най-напредъ въпроса за македонската църква.

Д-ръ К. Станишевъ (мак): Ако ми позволите, да кажа две думи по рѣдорта на Рюисенъ.

Г. Т. Данаиловъ: (д. сг): Нека свърша. Не сте чули моята мисль.

Д-ръ К. Станишевъ (ак): Искамъ да направя една поправка относно рапорта на Рюисенъ. Рюисенъ е представилъ своя рапортъ по своя инициатива, безъ да е билъ упълномощаванъ отъ Международната лига за Обществото на народитѣ. Тоя докладъ не е билъ приетъ, понеже сж казали на Рюисена, че не разбира езика и че комисията за малцинствата при тая лига не го е упълномощавала да прави тая анкета, още повече, че той я е направилъ въ много кратко време.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ Ви благодаря за тая поправка. Чуйте какво азъ ще му отговоря, за да видите, че горе-долу сме близки въ разбиранията съ Васъ.

За да покаже, че България е въздействувала да се образува въ Македония българско малцинство, той се базира на Екзархата, на църквата. Той се базира тѣй сжщо, както ви казахъ, на македонската емиграция въ България. Не съмъ специалистъ по тоя въпросъ, но, като българинъ, поради атмосферата, която ни е завладѣла отъ известно време насамъ, бихъ желалъ да кажа нѣколко думи, и ако нѣкъде погрѣша, ще моля извинението ви.

Какво означава македонската емиграция въ България, която чувства себе си като българи? Това не означава ли, че у тѣзи хора има едно българо съзнание? Защо тази емиграция въ тѣзи количества, въ тѣзи редове, въ тѣзи интеллигентни хоране се насочи къмъ Бѣлградъ, кждето ще намѣри, може би, по-благоклоненъ приемъ, отколкото намира тукъ? Но тя не отива тамъ. Ако тя не отива тамъ, ясно е за всѣки единъ здравъ разумъ, че тази емиграция е съ българско съзнание и затуй дохожда тукъ. Тя нѣма да прави България македонска, а дохожда въ България, за да живѣе съ онуй племе, съ което смѣта, че и по езикъ, и по църква, и по кръвъ е едно.

Вземамъ другояче поставения въпросъ: България съ нейния Екзархатъ, съ нейната църква, върху което, изглежда, този изследвачъ поставя по-голѣма, тѣй да се каже, тежина. България е действувала презъ десетки години, презъ цѣль вѣкъ, чрезъ своето възраждане, чрезъ езика, чрезъ училищата, докато дойде до съзнанието, че има нужда отъ една самостоятелна църква. По екзархийския въпросъ България се борѣше не съ турската империя, а — както знаете добре, може би отъ мене по добре — се борѣше съ гръцкото духовно нго и искаше да въведе въ църквата си славянски, български езикъ. Ами че свободна Сърбия по онова време, съ сръдствата на държава и на бюджетъ, ако би имала интересъ и връзки, можеше да направи повече, стократно и милионкратно повече, отколкото можеха да направятъ българитѣ. Ами логиката е много ясна и много проста, за да бжде разбрана отъ всѣкиго. И нѣма по-силна логика отъ тази, да се каже, че, ако подтисната България е действувала — ако е могла да действува — за да създаде по единъ изкуственъ начинъ българска църква и български езикъ въ Македония, Сърбия е имала по голѣма свобода и възможность да направи нѣщо повече. А ние знаемъ, че до Фирмилианово време сръбски свещеници и сръбска черква не се признаваха въ Македония. И по-сетне, въ Стамболово време, когато по султаново распореждане се назначиха нови владци, Сърбия пакъ бѣше свободна, пакъ можеше, въ съзнанието си да подкрепи своитѣ сънародници, хората отъ своето племе, македонски славяни, както ги нарича, да направи своето въздействие, но не го направи. Значи, тукъ има единъ естественъ исторически пътъ, който ни свързва и който показва много ясно, че българитѣ и македонцитѣ сж отъ едно племе, тѣсно свързани помежду сѣ

Другиятъ въпросъ е още по-важенъ за мене поне като българинъ. Този изследвачъ казва, че училищата — вие ги знаете: 1.400 църкви, толкова и толкова училища, за да не се спирамъ върху тѣзи подробности — сж създадени отъ българитѣ. Възраждането, следователно, е отъ българи. Ама че тѣзи училища, ако нѣмаше българосъзнание въ туй население, можеха ли да намѣрятъ почва? И тѣкмо сега, по въпроса за възражението, за съзнанието,

за борбата за църквата, за назначаването на свещеници и владци, може да се постави проблемата вън нейната чистота, вън нейната яснота и вън естественото ѝ развитие.

Отъ известно време — мисля, още отъ времето на покойния Милевъ — въ в. „Македония“ се въведе обичай да се даватъ въ всѣки единъ брой отъ вестника извадки отъ стари вестници, които сѣ излизали въ турско време. Това продължава и до днѣшнень. И всѣки днѣшнень ние четемъ поразителни факти отъ живота на туй население, което явно се е чувствувало българско, съ българско съзнание. Безъ да унизя всичката оная заслуга, която иматъ нѣкои хора въ нашето църковно възраждане, на първо мѣсто, нашитѣ духовници, както и свѣтската частъ отъ нашата църква, безъ, казвамъ, ни най-малко да накърняватъ тѣхното честолюбие, смѣло мога да кажа, че една голѣма частъ — не зная даже дали не ще бѣда правъ, ако кажа по-голѣмата частъ — отъ българосъзнанието въ борбата срещу гърците дойде отъ македонскитѣ градове. Единъ отъ най-добритѣ учители въ Свищовъ, Христати Павловичъ, е отъ Македония; Емануилъ Васкидовичъ също е отъ Македония. А мога да ви цитирамъ още мнозина отъ онова, което зная по този въпросъ.

Д. Жостовъ (мак): Г. Данаиловъ! Въ Скопие още въ 1839 г. първи поискаха български владика.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Благодаря Ви. Азъ не се спирамъ на подробности. Азъ имамъ тенденция да ви покажа — ако не съмъ правъ, ще ме осъдите, че българосъзнанието дойде повече отъ Македония, отколкото отъ България; че възраждането, че идеята за българска църква и за българско училище израсна тамъ. И безъ да влизамъ въ други подробности, за мене е ясно, че, когато се говори за въпроса за българското племе, насъ съ Македония не могатъ да ни дѣлятъ. И никой не може да ни дѣли; исторически никой не може да ни дѣли. Не е въпросътъ за XII и за XIII вѣкове, г. г. народни представители; въпросътъ е за онуй, новото, което се изграждаше. Може би порано Македония да е била гръцка — и по-скоро, ако щете, по-правилно е да смѣтаме, че гърцизмътъ бѣше по-силенъ — може Македония да е имала и римски колонисти, прѣснати по-сетне въ разнитѣ краища на Балканския полуостровъ; важното е, че отъ единъ моментъ, отъ вѣкъ, отъ два насамъ въ цѣлата тази страна, въ всичкитѣ нейни градове и села, расте отъ само себе си, безъ да се мѣси българската държава, едно българосъзнание и туй българосъзнание се оформява въ едно общо искане, въ една обща идея за езикъ, за църква, за училище. Ето какъ трѣбва да се постави въпросътъ. Азъ вземамъ доклада на Рюисенъ като единъ официаленъ докладъ, не го вземамъ като авторитетъ.

Д-ръ К. Станишевъ (мак): Той бѣше тукъ, въ България, и схващанията му по нашия въпросъ бѣха нашитѣ схващания. Мина следъ туй въ Сърбия и направи набързо една обиколка съ професоръ Ибровъ въ Македония. И когато представи своя докладъ въ комисията по малцинствата въ Международната лига за Обществото на народитѣ, каза му се: „Много малко време сте употребили за изготвянето на Вашия докладъ; Вие не познавате езика и, следователно, този докладъ не може да има никакво значение за насъ“.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Както виждате, моитѣ разбирания, колкото и скромни да сѣ, дохождатъ да опровергаватъ всичкитѣ точки на неговия докладъ. А тия мои разбирания сѣ силни, защото, тъй да се каже, сѣ естествени, сѣ свързани съ живота на нашата страна.

Д-ръ К. Станишевъ (мак): Ако азъ, г. Данаиловъ, знаехъ, че въ Българския парламентъ може да се говори на тази тема, дали македонцитѣ сѣ българи или не, азъ бихъ взелъ думата и бихъ говорилъ по другъ начинъ и бихъ доказалъ очебиенно, че македонцитѣ иматъ български произходъ, въ което никой не може да се усъмни. Въ 1858 г. кукушани пращатъ писмо на папа Пий IX въ Ватикана, въ което казватъ: „Ние бихме приели да признаемъ Ваше Всесветейшество за нашъ духовенъ глава, ако можете да наредите въ нашето училище да се преподава отъ българи на български езикъ и въ нашитѣ църкви да се проповѣдва на славянски езикъ“. Азъ не знаехъ, че е достойно въ Българския Парламентъ да се приказва по този въпросъ. Затова запзвамъ си правото да говоря.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. докторе! Азъ казахъ, че рефератъ по този въпросъ не чета, нито искамъ да изясня-

вамъ тази тема. Но понеже все повече и повече се повдига и у насъ, и въ европейското обществено мнение този въпросъ, азъ смѣтамъ, че и въ Българския Парламентъ ще трѣбва да се постави този въпросъ, не ще съмнение, на една правилна база.

С. Омарчевски (з): За насъ този въпросъ не е споренъ.

Д. Жостовъ (мак): Всички знаятъ, че въ турско време въ Македония имаше сърби само въ заведения, за които е неприлично да се говори тукъ.

С. Омарчевски (з): Вие говорите за положителни работи. Какви сѣ тия въпросителни и удивителни?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. Омарчевски! Позволете ми азъ да изнеса въпроса тъй, както го разбирамъ. А вие, г-да, ще ме поправите. Азъ не говоря за нѣща ноторни; азъ искамъ да изнеса единъ рапортъ, който е несъстоятеленъ, и да покажа какви сѣ грѣшкитѣ въ него. Ако е въпросъ да влѣземъ въ подробности на историята, ще ми позволите да кажа, че я познавамъ колкото всички другари тукъ, и да ви кажа, че тогава, когато бѣше забравенъ българскиятъ езикъ въ българскитѣ църкви, той съществуваше въ манастира „Св. Иванъ Бигоръ“ при Дебъръ. Всички въпроси сѣ ясни на всинца ни, за да нѣма нужда да ги повтарямъ.

Но азъ искамъ да обърна вниманието ви, върху това, че не се поставя въпросътъ правилно и както трѣбва ние съ силитѣ, съ които разполагаме, да го поставимъ.

К. Муравиевъ (з. в): Въ всички български села се е говорило на български, а не само въ единъ манастиръ.

С. Мошановъ (д. сг): Е, Муравиевъ, и ти сега plus royaliste que le roi!

К. Муравиевъ (з. в): Ама не може така да се говори, че само въ единъ манастиръ се е говорило български.

И. Януловъ (с. д): Важното е, че човѣшки и политически права нѣма въ Македония, нѣма и въ Добруджа, и че статутитѣ за малцинствата не се спазватъ. А науката е безспорно заради насъ. Ние Ви благодаримъ за документацията, но тя е ненужна.

С. Мошановъ (д. сг): Ама недейте Вие реди речта на г. Данаилова! Оставете го да говори.

И. Януловъ (с. д): Азъ не искамъ да го опровергавамъ, но думитѣ му сѣ нахалостъ. Искамъ да му помогна да излѣзе отъ това смѣшно положение.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ много благодаря на г. Янулова, че и той се намѣсва въ помощъ за разяснението на въпроса, но той малко бърка. Азъ не съмъ дошелъ тукъ да доказвамъ правото на българската нация, на българското племе, нито българосъзнанието въ Македония; азъ искахъ да обърна вниманието ви върху единъ документъ, който има значение, който играе роля, и понеже този документъ го знаятъ и другадѣ, а не само у насъ, азъ искамъ да се знае и това, че той е несъстоятеленъ, и затуй може би се спрѣхъ на него за 2—3 минути, но вие раздѣлжихте работата и измѣнихте съвсемъ посоката на въпроса, който е поставенъ тукъ.

Ако всичко това е така, както казвате — по който въпросъ не може да има никакъвъ споръ — то естествено е, че ние днесъ се намираме при едно извънредно трудно положение, защото ние се намираме предъ едни договори, които не сѣ съставени върху базата на народноститѣ въ Гѣлия Балкански полуостровъ, а върху съвършено друга основа. И задачата на българското общество, ако щете и на насъ, народнитѣ представители, е, ако можемъ, да подкрепимъ всички себе си и всички онѣзи, които носятъ отговорностъ за управлението на българската държава, съ единъ тактъ, съ едно въздържание и съ едно правилно поставяне на въпроса, за да се изнесе той тамъ, където трѣбва, като единъ голѣмъ държавенъ въпросъ.

Нека прекрая по този въпросъ. Искахъ да развия и нѣкои други мисли, но понеже това може да се види излично, ще свърша, казвайки своето разбиране, че тъй, както е вече поставенъ въпросътъ въ културния свѣтъ, трѣбва да се направятъ постѣпки — друго срдѣство днесъ нѣма — за едно мирно въздействие при разрешението на

въпроса. Но този въпрос, според мене, не би могъл да се разреши другояче, освен чрез намѣсата на българската държава съ нейния авторитетъ. Всичкото друго ще бъде все погрѣшно и може да ни доведе до нежелани резултати.

Азъ искахъ да се спра и на втората половина на този въпросъ, а именно на отношенията ни съ гръцката държава, но, за да съкратя, ще мина по-нататъкъ въ своето изложение.

Г. г. народни представители! Другиятъ важенъ въпросъ, който засѣга живота на българитѣ отвънъ границитѣ на България, е, безспорно, добруджанскиятъ въпросъ. Той днесъ-затднесъ е по-сложенъ, отколкото бѣше по-рано, и представлява тъй сѣщо единъ голѣмъ интересъ, но, въ прѣки всичката подготвка на материали, азъ него ще го изоставя може би за другъ пътъ.

Искамъ да завърша съ въпроса за репарациитѣ, разгледавъ отъ една друга точка, върху която досега ние не сме се спирали.

Въпросътъ за репарациитѣ се повдигна отъ нѣколко отъ г. г. народнитѣ представители. Всички сѣ съгласни, че проблемата е мѣчна, но азъ съмъ на мнение, че, колкото и да е мѣчна тая проблема, не трѣбва да се отказваме да я разглеждаме и да я разясняваме. Разбира се, затрудненията на правителството въ туй отношение сѣ извънредно голѣми и отъ насъ се иска единъ тактъ, за да не отрудняваме още повече положението на въпроса.

Репарациитѣ, които ние днесъ плащаме вече, сѣ, безспорно, едни политически задължения, единъ трибутъ на победения. Въ човѣшката история е имало много подобни случаи. Имало е даже и по-жестоки, не само плащания, не само измѣчвания, но и унищожения на победения, изкоренявания, ако мога да каже, както бѣше, напр., при борбата между римлянитѣ и картагенянитѣ. Но, съ течение на времето държавниятъ животъ се развива и открива основания за много връзки, а още повече стопанскиятъ животъ на културнитѣ страни създава все повече и повече връзки, които измѣстятъ това старо разбиране по въпроса за налагането на трибути и на репарации и го поставятъ въ една съвършено друга форма и въ една друга свѣтлина.

Искамъ да обърна вниманието ви върху развитието на репарационния въпросъ въ победена Франция презъ 1814 и 1815 г. следъ Парижкия трактатъ между нея и победителитѣ въ формата на тъй наречения „Свещенъ съюзъ“. Ако бихъ ималъ на разположение повече време да обърна вниманието ви върху нѣколко моменти отъ развитието историята на войнитѣ на Наполеона срещу европейскитѣ държави, бихъ могълъ действително да покажа онова положение, въ което се постави Франция по отношение на своитѣ победители, които въ войнитѣ бѣха изтощени окончателно, и които въ договора съ нея бѣха и наложили извънредно много контрибуции или, както ние днесъ ги наричаме репарации, за възстановяване рекламации на отдѣлни лица, за поддържане на армията и т. н. Но трѣбва да обърна тъй сѣщо вниманието ви, че въпросътъ по онуй време се разви въ една особена атмосфера, че, макаръ въ 1815 и 1816 г. още държавитѣ да бѣха неприятелски настроени една срещу друга, Свещениятъ съюзъ въ едно или друго отношение се оказа сравнително по-внимателенъ къмъ положението на Франция и вече къмъ 1818 г. въ Ахенския миръ, значи 3 години, следъ като се наложи на Франция много плащания, бѣ принуденъ да я освободи постепенно отъ тѣзи плащания, безъ да получи онуй, което бѣше уговорено или коего се надѣваше да получи.

Предъ мене се поставя въпросътъ: защо тогава държавитѣ-победители отъ Свещения съюзъ постѣпиха по такъвъ единъ начинъ съ победена Франция, и защо нейнитѣ репарации се намалиха, защо нейнитѣ репарации достигнаха до нула, даже войскитѣ, които бѣха опредѣлени да бѣдатъ като окупационни, се вдигнаха отъ французката територия? Безспорно, то е въ тѣсна връзка съ разбирането тогава, особено на Англия, че по-добре е да се създаде една силна стопански Франция, отколкото една Франция изтощена стопански и паднала финансово, за да може производството на Англия да намѣри единъ консоматоръ.

Като имамъ всичко туй предъ видъ, азъ искамъ да обърна внимание именно върху този последенъ въпросъ, отъ гледището на което се поставиха тогава европейскитѣ държави. Кратичко. И днесъ репарационната проблема тежи не само по единичнитѣ плащания, които отдѣлнитѣ държави могаатъ и трѣбва да направятъ, разбира се, Германия на първо мѣсто и България подиръ нея. Репарационната проблема дава удовлетворение не съ онѣзи милиарди, които могаатъ да се получатъ по репарационнитѣ плащания отъ

победенитѣ. Репарационната проблема има по-голѣма стопанска страна — стопанска страна въ тая смисълъ, че Германия, която е натисната отъ репарации, още повече младата и слаба стопански България, която сѣщо е потисната, по-рано бѣха членове на цѣлото европейско стопанско общество, а днесъ се намиратъ извънъ европейския стопански животъ, тѣхнитѣ покупателни сили и тѣхното производство съвсемъ не отговарятъ на онова, което би могло и би трѣбвало да бѣдатъ при едни сравнително благоприятни условия. Особено ние, българитѣ, ако се вземе предъ видъ онова, което имаме да плащаме въ близкитѣ години — повтаряно много пъти, да се не спирамъ въ подробности върху него — което ще възлѣзе на 43.000.000 л. златни годишно, ако прибавимъ къмъ него и онѣзи задължения, които ще трѣбва да плащаме по нашитѣ дългове, които ще възлѣзатъ на 30 и нѣколко милиона лева — защото досега плащаме само лихвитѣ и то въ намаленъ размѣръ — ако се вземе предъ видъ, че следъ десетина години ще се намѣримъ при положение да плащаме все повече и повече — предполагаемъ, че ще се искатъ отъ насъ и амортизациитѣ — ако се прибавятъ и плащанията по новитѣ заеми — да предположимъ, че до 1935—1940 г. нѣма да правимъ никакви нови заеми — по моето разбиране, ще плащаме 100.000.000 златни франка. Всичко това ми дава основание да вѣрвамъ, че, каго плащаме 43.000.000 л. за репарации, около 30 милиона и нѣщо за стари дългове и около 20 милиона лева по новитѣ два заема, които правимъ, плащания навънъ, разбира се — и по други заеми — предполагаемъ Софийската община и други нѣкои общини ще правятъ такива въ странство — всичко това ще достигне единъ размѣръ между 90 и 100 милиона лева. И като се вземе предъ видъ онова, което ние произвеждаме — азъ нарочно ви цитирахъ пълни цифри на ония суми, които Българската народна банка купува отъ тържището по единъ принудителенъ начинъ, които възлизатъ на 6—7 милиарда годишно, не повече — като вземемъ предъ видъ и нашия бюджетъ, който не може да расте, не само защото имаме уговорени граници за него, но и защото, поради силата на нашето производство, той не може да расте, ние ще се намѣримъ при едно още по-голѣмо затруднение, отколкото днесъ. И разбира се, че това ще тегне върху цѣлото наше стопанско положение.

Азъ трѣбва да ви кажа, че този въпросъ — на който се спрѣхъ накратко, за да не ви отечавамъ — обърна вниманието на важнитѣ крѣгове въ Европа. Въ английското общество даже мнозина отъ писателитѣ искатъ да поставятъ стопанската криза въ връзка, освенъ съ многото други причини, и съ въпроса за репарациитѣ, който има стопанска, финансова, но и морална страна. Защото народъ, който обикновено плаща репарации по такъвъ начинъ, всѣки пътъ се намира подъ психологическа пресия и не е въ състояние да развие своитѣ производителни сили въ онзи размѣръ, до който иначе, при нормални условия, би могълъ да направи това. Замислени сѣ хората извънредно много. Азъ мога да кажа, че ми направи впечатление следното обстоятелство. Това лѣто бѣхъ посещаванъ много често отъ чужденци, които освѣглявахъ по едни или други въпроси теоретически; за първи пътъ при мене дойде единъ англичанинъ, изглежда, съ голѣми връзки, който ми постави въпроса: „Може ли България да увеличи своята покупателна сила, може ли България изобщо да възприеме нѣкои срѣдства, напр., чужди капитали, за увеличение на своитѣ производителни сили?“ и т. н. Англичанинътъ се държаша досега настрана отъ насъ. Азъ пожелахъ да зная, откъде и какъ се явява такава инициатива въ англичанинътъ. Той ми отговори: „Защото, при репарациитѣ, въ които се намира и живѣе днесъ Европа, стопанското положение на Англия е извънредно затруднено“. Има, следователно, единъ другъ въпросъ, а именно стопанскиятъ въпросъ, който оставаше незагнетъ досега, но който, изглежда, все повече и повече тежи и възбужда интереса на победителитѣ.

До каква степенъ влияятъ въобще и стѣсняватъ живота репарациитѣ, които дължатъ още народитѣ на победени и непобедени, до каква степенъ тѣ влияятъ върху бързото възстановяване на народитѣ, бихъ могълъ да приведа редица данни, за Германия и за другитѣ европейски страни, но и това може би ще ни отвлѣче далечъ.

Ще си позволя само да обърна вниманието ви на единъ моментъ отъ нашия стопански животъ.

Може да се види странно, но фактъ е, поразителенъ фактъ е за положението на нашето тържище и въобще за капиталитѣ, съ които нашата страна разполага, че по отношение нашето богатство, по отношение покупателната сила на своя народъ ние сме сравнително много по-долу,

отколкото бяхме до преди войната. Ще взема единъ съвършено страниченъ фактъ, който, споредъ мене, говори въ това отношение много.

Вземете акциитъ на дружество „Балканъ“ — едно отъ най-силнитъ застрахователни дружества въ България, азъ бихъ казалъ и въ чужбина. Номиналната стойностъ на акциитъ на дружество „Балканъ“ сж 100 златни франка. Въ 1911 г. курсътъ на една акция е билъ 520—530 златни франка. Сега, въ ноемврий 1928 г., курсътъ на една акция „Балканъ“ е между 870—1.100 днешни български лева, или както ги наричаме, книжни левове, което, преобрънато въ злато, означава между 32—44 златни франка, максимално 41-01 златни франка. Значи, както виждате, 12—13, а нѣкъде близо 15 пѣти е намалена стойността на тази акция. По-нататкъ да вземемъ друго дружество — не само дружество „Балканъ“, защото за него може да има специфични условия — да вземемъ дружество „България“, едно тъй сжщо най-голъмо не само отъ нашитъ, но и отъ ония въ чужбина застрахователни дружества. При номинална стойностъ на акцията на това дружество отъ 100 златни франка, продавана е била въ 1911 г. по курсъ 600 златни франкове, а днесъ се продава по 1.665 л., което означава 62 златни франка, или 10 пѣти по-малко отъ нейната стойностъ. Акциитъ на Българската търговска банка — мѣстно учреждение, съ силенъ капиталъ, както знаете — акции отъ 100 златни франка номинални сж били 150 зл. фр. презъ 1911 г., а днесъ тѣ сж 267 л., което прави 9.57 или близо 10 златни франка — пакъ едно намаление съ около 15 пѣти. За мене това е единъ важенъ признакъ въ смисълъ, колко е степенъ стопанскитъ капиталъ, стопанската сила на нашата страна. И разбира се, че при тия условия и нашиятъ стопански животъ е разклатенъ. Каквото и да правимъ, каквито и законоположения да създадемъ за развитието на мѣстната индустрия, всичко това е, наистина, единъ признакъ къмъ борба за съществуване въ стопанския животъ, за надмощие въ стопанския животъ, но то, отъ друга страна, иде да се унищожи отъ общото настроение, въ което се намира страната.

Може по много пѣтица да се изясни този въпросъ. Ако ние трѣба да плащаме репарации, ако тѣ ще растатъ, естествено е, че бюджетътъ ще трѣба да отдѣли повече срѣдства за това. Срѣдствата, които ще отиватъ тамъ, ще бждатъ отклонени отъ други мѣста: заплатата на чиновниците не може да израсте до онуй положение, което тя заемаше до преди войната, къмъ което всички справедливо се стремимъ, или онази голѣма сума, която държавата би трѣбвало да употреби за повече производителни цели, за повдигането на стопанската производителностъ въ областта на земледѣлието и т. н., тъй сжщо ще бжде изяждана или стѣснявана все повече отъ сумитъ, които се отдѣлятъ за репарациитъ. И явно и косвено туй положение е извънредно трудно.

Ето защо азъ съмъ съ убеждението, че постепенно въ европейското общество ще надѣлѣе разбирането, че репарациитъ — макаръ да символизиратъ за победителитъ една идея за тѣхното достойнство, макаръ до известна степенъ

съ тѣхъ тѣ да плащатъ нѣкои отъ разносцитъ, които сж направили за своето възстановяване — прѣчатъ за правилното стопанско повдигане и изравняване стопанскитъ сили на отдѣлнитъ групи отъ европейското общество. А докато не се постигне това изравняване, докато не се даде възможностъ на отдѣлнитъ държави, които чрезъ разносцитъ по войната, чрезъ плащане впоследствие на задължения и т. н. сж извънредно стѣснени въ своето стопанско и финансово съществуване, тѣ да се поставятъ въ едни условия на по-благоприятно стопанско развитие, не ще съмнение, че всички — и онѣзи, които получаватъ репарации, и тѣзи, които плащатъ репарации — ще страдатъ. Би се видѣло много парадоксално, ако кажа — но ако бихъ ималъ време, бихъ го доказалъ — че тѣзи, които се надѣватъ, че чрезъ репарациитъ ще постигнатъ нѣщо, ще усилятъ своитъ финанси или ще дадатъ възможностъ за развитие на своя стопански животъ, фактически повече губятъ въ своята стопанска дейностъ, отколкото печелятъ чрезъ получаване репарационни суми. И азъ съмъ съ убеждението, че европейското общество, неговитъ ръководящи кръгове все повече и повече ще се проникнатъ отъ съзнанието, че репарациитъ сж не само едно унижение за куртурния свѣтъ, но че тѣ не могатъ да достигнатъ онуй, къмъ което се стремятъ, и, следователно, тѣ не могатъ да дадатъ онѣзи резултати, които сж преследвали при сключването на мирнитъ договори.

Време е, не ще съмнение, повтарямъ, колкото и да е трудно положението на правителството — защото въ случая то носи отговорността — да предприемемъ една или друга акция, време е и ние съ общи усилия да изнесемъ този въпросъ и да го разяснимъ въ този смисълъ, че България ще просперира повече и ще бжде по-полезенъ члѣнъ на стопанското и финансово европейско общество, ако бжде освободена отъ репарациитъ, и по такъвъ начинъ и се даде възможностъ да развие всестранно своитъ стопански сили, да развие своитъ вътрешни сили, съ които тя разполага и днесъ, за да стане по-стабиленъ купувачъ. (Ржкоплѣскания отъ сговориститъ)

Председателътъ: Г-да! Часътъ е 8 безъ 10 минути.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Азъ мисля, че можемъ да продължимъ до завършване на ораторитъ.

Обаждатъ се отъ сговориститъ: Нѣма ораторитъ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Тогава да имаме заседание утре съ сѣщия дневенъ редъ.

Председателътъ: Съобщавамъ на народнитъ представители, че е постѣпилъ протоколътъ на комисията по Министертството на правосѣдието по задържането на народния представителъ г. Аврамъ Стояновъ.

Ще се постави на трета точка отъ дневния редъ.

Вдигамъ заседанието за утре.

(Вдигнато въ 19 ч. и 50 м.)

Председателъ: АЛ. Ц. ЦАНКОВЪ

Подпредседателъ: В. ДИМЧЕВЪ

Секретаръ: СТ. РЯСКОВЪ

Началникъ на Стенографското отдѣление: Д. АНТОНОВЪ

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е:

Стр.

Стр.

Отпуски, разрешени на народнитъ представители: Христо Илиевъ, Никола Търкалановъ, Величко Кознички, Малинъ Паневъ, д-ръ Никола Думановъ, Страшимиръ Георгиевъ, Илия Бояджийски, Петъръ Миновъ, Хюсеинъ х. Галибовъ, Вълчо Даскаловъ, Димитъръ Каранешевъ, Трифонъ Капитановъ, Георги Данковъ, Георги Казанаклиевъ, д-ръ Борисъ Николовъ, Добри Даневъ Манасиевъ и Георги Нешковъ 215

Проектоотговоръ на тронното слово (Първо четене — продължение разискванията) 215

Протоколъ на комисията по Министерството на правосѣдието по задържането на народния представителъ Аврамъ Стояновъ (Съобщение) 230

Дневенъ редъ за следующето заседание 230